

Eurázijstvo ako geopolitická koncepcia.

Robert Ištók

Abstract

Štúdia sa zaoberá problematikou eurázijstva, ktoré ako ideový smer vzniklo v prostredí ruskej medzivojnovovej emigrácie. V eurázijstve sa nachádza výrazný geopolitický akcent, ktorý je analyzovaný najmä v kontexte diela jeho zakladateľa P. N. Savického. Renesancia eurázijstva po rozpade Sovietskeho zväzu, na ktorú štúdia reaguje, vytvorila samostatnú geopolitickú koncepciu perspektív Ruska.

Key words: eurasianism, geopolitics, Russia, Eurasia

Úvod.

Varianty politického a ekonomického vývoja v exponovanom priestore bývalého Sovietskeho zväzu vyzývajú k ich analýzam a k hľadaniu a podpore takej z nich, ktorá by pomohla zachovať nielen európsku, ale aj globálnu stabilitu. Nie náhodou sa politológovia pri štúdiu súčasnej reality na tomto obrovskom území vracajú aj k vedeckým dielam a k názorovým prúdom, ktoré vznikli v minulosti, aj keď mnohé z nich majú rozporný a diskutabilný obsah. Je signifikantné, že k takýmto myšlienkam sa vracajú aj ruskí myslitelia pri hľadaní perspektív vývoja Ruska. Tým prispievajú k ich oživeniu aj v podobe vytvorenia osobitných politických hnutí. Niektoré z nich vychádzajú z tradičných prúdov ruského geopolitického myslenia, ktoré tak preniká do diskusií o ďalšom smerovaní Ruska v novej globálnej situácii.

Viaceré úvahy ruských autorov, venovaných problematike Ruska vychádzajú z tézy, že Rusko je osobitný civilizačný útvar, samostatný svet či špecifická kultúrna, historická a geografická realita. Z týchto premís vychádza aj široký a interdisciplinárny myšlienkový smer, analyzovaný v predloženej štúdii, ktorý je označovaný ako eurázijstvo¹. Významné postavenie v jeho rámci má geopolitický prístup, pretože jeho tézy vychádzajú zo špecifickej polohy Ruska na eurázijskom kontinente². Eurázijská škola, ktorá obsahovala široký myšlienkový kontext má relatívne významné postavenie v súčasnom geopolitickom myslení v Rusku. Tieto trendy vyústili do renesancie eurázijstva v podobe novoeurázijskej školy (neoeurázijstva).

Úspech nových myšlienkových prúdov, medzi nimi aj eurázijstva súvisel s faktom, že po páde komunizmu a rozpade Sovietskeho zväzu stratila ruská spoločnosť ideovú orientáciu. Aj preto bolo dezintegráciou ohrozené Rusko (ale aj novovzniknuté postsovietske štáty) zasiahnuté prudkým záujmom o geopolitiku, ktorá mala dať odpoveď na budúci vývoj v postsovietskom priestore a napomôcť pri formulácii novej ruskej národnoštátnej doktríny. Bola to prirodzená reakcia na ústup Ruska z doterajšej pozície expanzívnej eurázijskej

¹ Ruský pojem *jevrazijstvo* môže byť do slovenčiny prekladaný ako eurázijstvo, euraziatizmus, resp. eurazianizmus. V našej štúdii využívame termín *eurázijstvo*, ktorý je najviac blízky ruskému termínu.

² Obrovský priestor vo vnútrozemí Ázie bol predmetom mnohých geopolitických úvah. Medzi najznámejšie patrí koncepcia britského geografa H. J. Mackindera (1864 – 1943), v ktorej ho nazýval *Heartland*. Štát, ktorý ho ovláda má podľa Mackindera rozhodujúci vplyv na politické osudy sveta. Týmto štátom bolo Rusko, resp. Sovietsky zväz. Geopolitickou úlohou Ruska sa zaoberali aj A. T. Mahan, K. Haushofer, N. J. Spykman a iní (pozri Ištók, R.: Politická geografia a geopolitika. Prešov 2004). Na ich diela reagovali viacerí ruskí myslitelia vo svojich publikáciách.

mocnosti. V samotnom Rusku vzniklo v 90. rokoch minulého storočia viacero geopoliticky orientovaných vedeckých ústavov a pracovísk na vysokých školách. Vyšlo a vychádza mnoho kníh s geopolitickým zameraním, v periodikách sa objavuje množstvo článkov i rozsiahlejších štúdií. V ruskej Štátnej dume bol vytvorený výbor pre geopolitiku.

Oživenie geopolitiky, ako aj renesancia eurázijstva v Rusku súvisí aj s dlhodobou tabuizáciou týchto myšlienkových prúdov, ktorú presadzovalo komunistické vedenie Sovietskeho zväzu. Takto vzniknuté vákuum bolo prirodzene vyplnené prostredníctvom revitalizácie viacerých smerov, vytvorených v minulosti, ktoré sa zaoberali riešením ruskej otázky. V prípade eurázijstva sa to prejavilo vo vydávaní viacerých pôvodných eurázijských prác, ako aj v používaní kategórií a koncepcií eurázijstva viacerými ruskými mysliteľmi, ktorých sa pokladajú za geopolitikov. Rozvoj obnoveného eurázijského myslenia v podobe neoeurázijstva bol spojený aj s nespokojnosťou s liberálno-demokratickým zameraním ruskej politiky v 90. rokoch minulého storočia, čo hrozilo vyústiť do prevzatia západného modelu v smerovaní ruskej spoločnosti, ktorý bol často hodnotený nielen ako cudzí, ale aj ako nepriateľský.

Odpoveďou bolo formovanie širokého prúdu tzv. postsovietskeho patriotizmu, do ktorého patrilo aj neoeurázijstvo, ktoré sa pomerne výrazne presadilo v ruskom politickom myslení. Postupne sa eurázijské idey dostali aj do praktickej politiky, hlavne prostredníctvom radikálnych pravicových politických strán. Sú však zakotvené aj v programových materiáloch Liberálno-demokratickej strany Ruska a Komunistickej strany Ruskej federácie³, ktoré sa pomocou týchto ideí usilujú proklamovať presvedčenie o víťazstve národného princípu v ruskej politike. Neskôr však vznikli aj politické strany s priamo proklamovaným eurázijským zameraním.

Eurázijstvo je považované za smer myslenia, ktorý o. i. položil základy ruskej geopolitiky ako samostatnej vedy v podmienkach ruskej emigrácie a presadilo „ruský variant“ geopolitického myslenia. Súviselo to aj s dovtedajším podcenením výskumu formovania ruskej štátnosti z geopolitických pozícií, ale aj s tabuizovaním geopolitiky v boľševickom Rusku. Eurázijská geopolitika teda reagovala na potrebu nového prístupu k analýze ruskej otázky v období, keď v Európe bol tento smer myslenia už pomerne dlho známym. Emigrácia v Európe spôsobila, že eurázijci pomerne dobre poznali geopolitické teórie, rozvíjané na Západe. Jednoznačne bližšie ich mysleniu a cieľom bola geopolitická teória organického štátu, ktorá bola rozvíjaná v Nemecku pod vplyvom myšlienok F. Ratzela a R. Kjelléna a rozvíjaná K. Haushoferom a jeho školou. Eurázijstvo však naviazalo aj na tézy anglosaskej geopolitiky, interpretujúcej globálnu mocenskú rovnováhu ako boj medzi „oceánom“ a „pevninou“.

História eurázijstva.

Vznik eurázijstva v podmienkach medzivojnovnej ruskej emigrácie bol v istom zmysle odpoveďou na úpadok ruského impéria. Hranice Ruska boli v tomto období posunuté ďalej na východ. Tak sa tento štát „vzdialil“ od Európy, od ktorej bol izolovaný aj tzv. sanitárnym kordónom. Tým sa akoby zvýraznilo psychologické rozdvojenie u Rusov, ktoré sa vytváralo v priebehu storočí, podľa ktorého boli v (západnej) Európe považovaní za „Aziatov“ a v Ázii za „Európanov“.

Na rozdiel od iných smerov, rozvíjaných v prostredí ruskej emigrácie, však nebola kritika eurázijcov namierená výlučne proti boľševikom, a to napriek tomu, že v priebehu ich vlády sa ruské impérium územne zmenšilo. Podľa eurázijcov bol však za nepriaznivú situáciu v Rusku zodpovedný hlavne cársky systém, ktorý podľa nich od doby Petra Veľkého systematicky potláčal „byzantsko-moskovské a tiež aj mongolské dedičstvo Ruska

³ Voráček, E.: Eurasijsství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace. Praha 2004.

a premieňal ho postupne na druhoradý európsky štát“⁴. Eurázijci výrazne pociťovali izoláciu od ruskej vlasti, čo sa odrazilo v konštruovaní scenárov, preniknutých nostalgiou za vlasťou, ktorá bola pôvodne mocným štátom. Napriek tomu odmietali návrat k pomerom spred roka 1914. Obnovenie cárskeho samoderžavia považovali nielen za nereálne, ale priamo za škodlivé pre ďalší rozvoj ruského štátu.

Budúcnosťou Ruska však nemal byť podľa nich ani komunizmus, ktorého alternatívou malo byť eurázijstvo. Cieľom eurázijského hnutia bolo obnovenie ruského impéria na základe nových zásad, vytvorených a prijatých eurázijcami. Ich sformulovanie malo byť východiskom z pesimistických nálad, ktoré dominovali v ruskej porevolučnej emigrácii. Boľševická revolúcia a zvrhnutie cárizmu boli eurázijcami interpretované iba ako epizódy na ceste k vybudovaniu veľkého kontinentálneho impéria.

Ideologické korene eurázijstva treba hľadať v neskorom slavjanofilstve⁵, najmä v dielach N. Ja. Danilevského (1822 – 1885, najvýznamnejšie dielo *Rossija i Jevropa*, Rusko a Európa), N. N. Strachova (1828 – 1896) a najmä K. N. Leontjeva (1831 – 1891). Títo významní ruskí myslitelia sformulovali viacero myšlienok, ktoré prevzali eurázijci. Boli to najmä idey, týkajúce sa kultúrneho a ideologického vzťahu Ruska a Európy (resp. Západu), zdôrazňujúci ich vzájomný protiklad. Na rozdiel od slavjanofilov však eurázijci nehlásali ideu spojenia slovanských národov, ale presadzovali potrebu spojenia národov rôzneho etnického pôvodu na teritóriu Ruska-Eurázie⁶, pričom dominancia patrí ruskému národu, ktorý vystupuje ako ich zjednotiteľ. Okrem toho sa eurázijci usilovali slavjanofilstvo očistiť od panslávizmu.

Eurázijci teda prevzali od slavjanofilov ideu unikátnosti ruskej civilizácie, ktorá sa musí brániť pred Západom a jeho pre Rusko neprijateľnými a nepriateľskými ideami (liberalizmom, individualizmom, materializmom). Neskorí slavjanofili dokonca usudzovali, že Rusko sa musí pred Západom uzavrieť, pretože jeho vplyv na ruskú civilizáciu je zhubný. Potrebné je teda obnoviť tradičné hodnoty a zároveň hľadať nové, ktoré posilnia jej špecifickú identitu.

Ďalšia významná téza eurázijstva o obrátení sa na Východ nie je originálna, ale prevzatá od filozofa, literáta a diplomata V. P. Titova (1807 – 1891), ktorý ju sformuloval v roku 1836. Presvedčenie, že Rusko nie je ani Európou ani Áziou prezentoval v roku 1837 A. A. Krajevskij (1810 – 1889). Geografické základy eurázijstva boli ovplyvnené dielom ruského geografa slavjanofílskeho zamerania V. I. Lamanského (1833 – 1914), ktorý v diele *Tri mira aziatsko-jevropejskogo materika* (Tri svety ázijsko-európskeho kontinentu, 1892) načrtol hranicu medzi románsko-germánskym a grécko-slovanským svetom. Zároveň prvý prezentoval ideu, že Starý svet nie je rozdelený do dvoch, ale do troch kontinentálnych celkov, ktorými sú Európa, Ázia a Rusko. Zároveň ako prvý zaviedol do ruskej odbornej spisby pojem Eurázia⁷. Za bezprostredného predchodcu eurázijského učenia je považované dielo A. K. Toporkova (1882 – 1929?)⁸.

Podľa E. Voráčka eurázijstvo vzniklo „ako quasi politické a intelektuálne hnutie, späté s politickou filozofiou, ktorá položila rad nových otázok a snažila sa ich špecifickým

⁴ Paradowski, R.: *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei*. Warszawa 2003.

⁵ Niektorí bádatelia (napr. S. L. Frank, N. A. Berďajev a F. A. Stepun) považovali eurázijstvo za reformované slavjanofilstvo.

⁶ Termín Rusko-Eurázia sa skladá z dvoch geografických názvov, ktoré pomenovávajú v skutočnosti časť a celok. V eurázijskej terminológii sa používajú ako synonymá, ako dvojaké pomenovanie rovnakého geografického celku.

⁷ Osnovy jevrazijstva. Analitičeskije projekty Meždunarodnogo „Jevrazijskogo dviženija“. Obzor jevrazijskoj ideologii (osnovy ponjatija, kratkaja istorija).

<http://www.eurazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=826> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

⁸ Paradowski, R., cit. dielo.

spôsobom zodpovedať, odôvodniť a vytvoriť zodpovedajúci model spoločnosti“⁹. Takýto smer myslenia, bol síce cieľom kritiky, nemožno ho však považovať za cudzorodý element v radoch porevolučnej ruskej emigrácie v medzivojnovom období. Viaceré, najmä nacionalisticky zamerané skupiny emigrantov, boli v rôznych ideových súvislostiach blízki eurázijcom. Širšie bola uznávaná najmä ich myšlienka o protiklade Západu a Východu a o tom, že Rusi sú vyvolení spasit’ svet od škodlivých západných vplyvov. Neprijateľná pre nacionalistov bola téza o hypotetickom „eurázijskom“ národe, pretože týmto spasiteľom musí byť reálne jestvujúci ruský národ. Veľmi málo styčných bodov medzi eurázijcami a inými emigrantskými skupinami bolo v hodnotení príčin revolúcie v roku 1917.

Predstavitelia eurázijského hnutia inklinovali k širokému diapazónu vedných oblastí – k filozofii, lingvistike, geografii, ekonómii, histórii, politológii a teológii, boli uznávanými literátmi a publicistami. Preto malo eurázijstvo interdisciplinárny charakter a v tomto kontexte sa líšilo od väčšiny ideológií, ktoré vznikli v medzivojnovnej Európe¹⁰. Aj preto bolo príťažlivejšie ako niektoré emigrantské ideové prúdy a to aj napriek tomu, že za príčinu revolučných udalostí pokladalo strnulý cársky systém.

Významné miesto v zdôvodnení eurázijského myslenia zaberalo aj geopolitické myslenie, najmä v dielach G. V. Vernadského (1887 – 1973) a P. N. Savického (1895 – 1968). Okrem Savického boli za zakladateľov eurázijstva považovaní filozof a lingvista N. S. Trubeckoj (1890 – 1938) a historik kultúry a teológ G. V. Florovskij (1893 – 1979). Neskôr sa k hnutiu pridali hudobný vedec a kritik P. P. Suvčinskij (1892 – 1985), filozof, právnik a politológ N. N. Alexejev (1879 – 1964), cirkevný historik A. V. Kartašov (1875 – 1960), filozof L. P. Karsavin (1882 – 1952), literárny vedec, kritik a spisovateľ D. Svjatopolk-Mirskij (1880 – 1939) a ďalší.

Časť ruských emigrantov – intelektuálov a umelcov s eurázijským hnutím sympatizovalo (napr. významný ruský filológ R. O. Jakobson¹¹). Každý z eurázijcov sa snažil prispieť k rozvíjaniu eurázijských myšlienok cez prizmu svojho vedeckého zamerania a poznania, resp. verejného pôsobenia. Pre rozvoj eurázijstva to malo pozitívny vplyv, pretože jeho charakter a ciele si vyžadovali interdisciplinárny prístup. Za slabinu hnutia je považovaný nedostatok politických agitátorov, ktorí by rozširovali a popularizovali jeho myšlienky.

V podmienkach ruskej medzivojnovnej emigrácie prešlo hnutie búrlivým vývojom. Vyplývalo to aj zo skutočnosti, že nebolo ideovo monolitné, ale vnútorne značne diferencované a medzi jeho poprednými predstaviteľmi boli značné názorové rozdiely. Ako píše E. Voráček, „eurázijstvo bolo veľmi širokým myšlienkovým prúdom a napriek značne autoritatívnemu vedeniu si ho jednotlivci vysvetľovali dosť voľne, a to aj v rovine tých najzákladnejších téz“¹². Niektorí myslitelia v priebehu vývoja eurázijských ideí nesúhlasili so smerovaním hnutia a postupne ho opúšťali. Veľkou stratou pre hnutie bol neskorší odchod N. S. Trubeckého (hoci sa naďalej podieľal na niektorých eurázijských publikáciách) a G. V. Florovského.

Prvé verejné vystúpenie, ktoré prezentovalo eurázijské hnutie, prebehlo 3. júna 1921 na zasadaní v Sofii, kde predniesli svoje príspevky N. S. Trubeckoj¹³ a G. V. Florovskij. Za manifest eurázijstva je považovaný zborník so symbolickým názvom *Ischod k Vostoku. Predčustvija i sveršenija. Utverždenija jevrazijcev* (Obrátenie na Východ. Predtuchy a skutky. Tvrdenia eurázijcov), ktorý vyšiel v Sofii v tom istom roku. Tu publikovali okrem

⁹ Voráček, E., cit. dielo.

¹⁰ Ljuks, L.: Jevrazijstvo. Strana i mir, 1990, 55, 1, 117-127.

¹¹ Jakobson sa pokúšal o čisto lingvistickú definíciu Eurázie.

¹² Voráček, E., cit. dielo.

¹³ Ten už v roku 1920 vydal v Sofii knihu *Jevropa i čelovečestvo* (Európa a ľudstvo), ktorá je niektorými autormi pokladaná za prvú prácu, ktorou sa prezentovalo eurázijstvo.

Trubeckého a Florovského aj P. P. Suvčinskij P. N. Savickij¹⁴, pričom najstarší z nich (Trubeckoj) mal iba 31 rokov. Za ďalšie programové dokumenty eurázijstva možno pokladať zborníky *Na put'jach. Utverždenija jevrazijcev* (1922) a *Rossija i latinstvo* (1923), manifesty *Jevrazijstvo. Opyt sistematičeskogo izloženiija* (1926), *Jevrazijstvo. Formulirovka 1927 goda* (1927) a *Deklaracija pervogo s'jezda Jevrazijskoj organizacii* (1932).

Eurázijstvo sa už po niekoľkých rokoch svojho trvania stalo rozvetvenou organizáciou, ktorá mala pobočky vo viacerých európskych metropolách, pričom bolo štruktúrované podľa vzoru politických strán. V roku 1924 bolo hnutie zorganizované aj inštitucionálne, keď bol vo Viedni vytvorený *Vysšij jevrazijskij sovet* (Vysoká eurázijská rada). Ne jej čele stál N. S. Trubeckoj a jej členmi boli vedúci predstavitelia filiálok (o. i. v Berlíne, Londýne a New Yorku, Prahe, Belehrade, Paríži a Bruseli). Tento orgán sa však v roku 1928 rozpadol. V januári 1929 sa vytvoril Eurázijský iniciatívny komitét na čele s P. N. Savickým, ktorý prispel k zorganizovaniu I. eurázijského zjazdu, konaného v Bruseli. Tento zjazd zvolil *Central'nyj komitet jevrazijskogo dvizenija* (Ústredný výbor eurázijského hnutia), ktorý viedol P. N. Savickij¹⁵.

Dostatok finančných prostriedkov umožnili eurázijcom vlastniť vydavateľstvá (napr. *Jevrazijskoje knigoizdatel'stvo*) a vydávať knihy a periodiká (časopisy *Jevrazijskaja chronika*, *Jevrazijskij vremennik* a *Jevrazijskije tetradi*, od roku 1929 noviny *Jevrazija* ako hlavný orgán hnutia), ale aj organizovať vzdelávacie programy. Hnutiu predpovedali veľké perspektívy a témy, ktoré predložili eurázijci boli témou polemík a diskusií v ruskej zahraničnej tlači. Priťažlivosť eurázijstva vyplývala z jeho podstaty – zjednotenia emocionality (ktorá bola vždy blízka ruskej mentalite) s vedeckosťou.

Najdynamickejším a najplodnejším obdobím eurázijstva bola polovica 20. rokov minulého storočia, keď sa ku hnutiu pripojil pomerne veľký počet ruských emigrantov a vyvrcholila aj publikačná činnosť jednotlivých centier. Táto „klasická“ etapa eurázijstva sa skončila v roku 1929 a bola spätá najmä s menami jeho zakladateľov. Od roku 1929 možno hovoriť o tzv. „postclamarskom“ období¹⁶. Vtedy zanikol iniciatívny „ľavý“ smer eurázijstva, ktorého predstaviteľ¹⁷ v meste Clamar pri Paríži organizovali eurázijské semináre. Toto obdobie bolo spojené s menami P. S. Aparov, Ja. A. Bromberg, L. N. Kursavin a K. A. Čcheidze. V hnutí pracoval naďalej aj P. N. Savickij.

Koncom 30. rokov minulého storočia začal v eurázijstve ideový rozklad, keď zaniklo ako organizované hnutie. Bol zapríčinený mnohými vnútornými protirečeniami medzi jednotlivými predstaviteľmi a myšlienkovými prúdmi. Príznakom tohto rozkladu je skutočnosť, že sa jeho niektorí predstavitelia spojili s pravicovými, resp. s fašistickými politickými zoskupeniami a iní prijali spoluprácu so sovietskym režimom¹⁸ (parížska skupina) a odklonili sa od zásadných eurázijských myšlienok. K zániku eurázijstva prispela aj penetrácia hnutia sovietskymi tajnými službami. Po odklone a eliminácii väčšiny prívržencov zostali spomedzi jeho zakladateľov na pôvodných pozíciách v podstate iba P. N. Savickij a G. V. Vernadskij, ich vplyv bol však obmedzený. Hnutie bolo kritizované zo všetkých strán, pričom k tejto kritike prispeli aj jeho bývalí prívrženci (napr. G. V. Florovskij).

Nemecký historik L. Lux píše, že krach eurázijstva bol zapríčinený triumfom totalitných režimov v Sovietskom zväze a (nepriamo) aj v Nemecku¹⁹. Okrem toho eurázijci propagovali priateľstvo medzi národmi v čase, keď v celej Európe narastali nacionalistické

¹⁴ Sériot, P.: *Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Praha 2002.

¹⁵ Makarov, V. G.: „Pax rossica“. *Istorija jevrazijskogo dvizenija i sud'by jevrazijcev*. *Voprosy filosofii*, 2006, 74, 9, 102-117.

¹⁶ Makarov, V. G., cit. dielo. Autor v štúdii vyčleňuje uvedené dve etapy v histórii eurázijstva.

¹⁷ Viacerí z nich sa vrátili do Sovietskeho zväzu, kde boli uväznení.

¹⁸ Eberhardt, P.: *Rosyjski euraziatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*. *Przegląd geograficzny*, 2005, 77, 2, 171-192..

¹⁹ Ljuks, L., cit. dielo.

nálady. Ich boj proti separatizmu neruských národov a idealizácia zjednotenej Eurázie bola v rozpore s názormi emigrantských kruhov príslušníkov týchto národov, ktoré predstavy eurázijcov stotožňovali s vytvorením novej formy veľkoruského impéria.

Charakteristika eurázijstva.

A. A. Gricanov píše o eurázijstve ako o ideokratickom geopolitickom a sociálno-politickom učení, morfológickom komplexe ideí a zároveň intelektuálnom hnutí²⁰. Táto charakteristika poukazuje na interdisciplinárnu podstatu eurázijstva. Okrem toho je eurázijstvo charakterizované aj ako „ideový a spoločensko-politický prúd prvej vlny ruskej emigrácie, zjednotený koncepciou ruskej kultúry ako neeurópskeho fenoménu, ktorý medzi kultúrami sveta disponuje unikátnym spojením západných a východných čŕt a preto patrí zároveň Západu i Východu a zároveň nepatrí ani jednému ani k druhému“²¹.

Z hľadiska zamerania našej štúdie je potrebné zdôrazniť, že eurázijstvo je považované za jeden zo smerov geopolitického myslenia a eurázijci boli prví, ktorí v rámci ruského myslenia „používali termín »geopolitika«, využívali základné geopolitické pojmy a kategórie, rozpracovali geopolitické úlohy a priority národa“²². Geopolitika v eurázijstve mala okrem aplikácie priestorového prístupu k vysvetleniu jeho politických, kultúrnych a sociálnych aspektov zohrávať aj čisto pragmatickú úlohu v podobe vytvorenia syntetického obrazu Ruska a napomôcť spojiť rôzne, podľa eurázijcov iba zdanlivo odlišné javy.

Jednou z kľúčových téz eurázijstva bolo presvedčenie o nevyhnutnosti zdôvodniť sebestačnosť ruského kultúrneho sveta. Kultúru Ruska chápalo nie ako súčasť európskej (resp. ázijskej) kultúry, ale ako samostatnú civilizáciu, ktorá obsahuje tradície a skúsenosti Západu ako aj Východu (Európy i Ázie). Teda ruský národ nemôžeme zaradiť medzi európske (ale ani medzi ázijské) národy, je svojbytným eurázijským etnickým spoločenstvom. Podľa Trubeckého na území Ruska-Eurázie žije iba jeden „eurázijský“ národ, ktorý sa skladá z viacerých etnických národov. Kultúra tohto národa sa odráža v ruskej štátnosti, zahŕňajúcej európske i ázijské prvky a obe predznamenávajú špecifický historický vývoj Ruska, ako aj jeho budúcnosť.

Medzi vlastnosti príslušníkov národov Ruska-Eurázie patrí podľa eurázijcov špecifická psychologická črta, ovplyvnená priestorom. Je to uvedomenie si obrovského teritória, ktoré im dodáva presvedčenie o vlastnej sile a konečnom víťazstve v prípade akéhokoľvek ohrozenia. Aj preto je geopolitický prístup nevyhnutný pre interpretáciu eurázijského myslenia, ktoré sa opiera o atribúty špecifického eurázijského priestoru.

Rusko je teda akýsi špecifický hybrid, analýza ktorého musí vychádzať zo sústavy pojmov, vychádzajúcich z termínovej platformy „Eurázia“ (preto mnohí eurázijci používali pojem Rusko-Eurázia). Na základe svojich atribútov má podľa eurázijcov Eurázia všetky predpoklady na vytvorenie jednotného štátu. Cieľom eurázijského hnutia je preto vznik centralizovaného impéria, v ktorom sú integrované národy nimi chápanej Eurázie, spriaznené z geografického, historického, kultúrneho a psychologického hľadiska.

Eurázia je charakteristická nielen spoločnými osudmi tu žijúcich národov, ale aj spoločnou ekonomickou a politickou budúcnosťou. Podľa zástancov eurázijstva dejiny ich ruskej vlasti výrazne odlišujú jej obyvateľov, najmä Rusov, od iných národov. Preto by Rusko malo ísť vlastnou cestou bez toho, aby napodobňovalo cudzie vzory, najmä európske. Aj napriek viacerým reformným vlnám, ktoré sa ho snažili posunúť politicky, ekonomicky či kultúrne k Európe, Rusko nikdy nebude ako európske štáty²³.

²⁰ Gricanov, A. A.: Jevrazijstvo. <http://velikanov.ru/philosophy/evrazijstvo.asp> [prístupné na webe 5. 9. 2007].

²¹ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

²² Baris, V. V.: K voprosu ob etapach razvitiya geopolitiki i jeho istoriko-filosofskich osnovanij. http://www.philos/art/2003/baris_geopol.htm [prístupné na webe 12. 10. 2007].

²³ Džemail, G.: Sud'ba ponjatij. <http://www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/01/393/72.html> [prístupné na webe 12.

Západoeurópske tradície a zásady sú podľa eurázijcov Rusku vzdialenejšie ako ázijské, sú prezentované ako cudzie a nepriateľské ruskému duchu. Eurázijci kladú dôraz na protiklad Ruska-Eurázie a (západnej) Európy. Vychádzali s odlišnosti mentalít, ktoré dominovali v správaní sa ich obyvateľov. Pre Rusko boli charakteristické dve „mentálne triády“: „pravoslávie – samoderžavie – národ“ a „centralizácia – disciplína – sebaobetovanie“²⁴. Tieto hodnoty, ktoré podľa eurázijcov mnohonásobne prevyšujú západoeurópske hodnoty, zdôrazňujú priepasť, ktorá oddeľuje Euráziu od Európy.

Eurázia je tak alternatívou civilizačných procesov Západu, ktorý preferuje individualizmus, egoizmus, konkurenciu, materializmus a konzumné hodnoty. Tieto hodnoty sú pre Rusko neprijateľné a preto rozvoj eurázijskej civilizácie je podmienený elimináciou európskeho vplyvu. Ako písal Trubeckoj v knihe *Jevropa i čelovečestvo* (1920) „románsko-germánsky svet so svojou kultúrou je náš najhorší nepriateľ“²⁵. Eurázijské myšlienky tak poskytujú Rusku jedinečnú príležitosť uskutočniť cieľ v podobe vytvorenia vlastnej civilizácie, ktorá prirodzene nadviaže na historický vývoj. Realizácia tejto predstavy nahradí neúspešné a škodlivé preberanie západného (európskeho) modelu, podporované počnúc Petrom Veľkým a monarchistickým režimom, vládnucom ďalších dvesto rokov.

Eurázijci poukazovali na skutočnosť, že hoci Rusko od doby Petra Veľkého bojovalo za svoju akceptáciu ako európskeho štátu, Európa na toto úsilie reagovala spravidla skepticky. „Európske“ bolo stotožňované so „západným“ a skutočnosť, že existuje aj európsky východ nebola zohľadňovaná. Mnohí európski myslitelia poukazovali na to, že Rusko v Európe je akýmsi cudzorodým elementom a v podstate je ázijskou krajinou a to napriek tomu, že väčšina ruských autorov protestovala proti tejto interpretácii.

Odmietanie Európy a jej vplyvov súvisí s výraznou črtou eurázijstva, ktorou bola idealizácia ázijského vplyvu na vývoj Ruska. Sústredilo sa na dovedy zanedbávanú úlohu Ázie v ruských dejinách. Eurázijci tvrdili, že Ázia mala väčší vplyv na vývoj a mentálne založenie ruského národa než Európa²⁶. Jedným z argumentov bol aj priestorový aspekt, podľa ktorého väčšia časť jeho teritória leží v Ázii. Podľa eurázijcov Mongoli a Tatári zohrali kladnú úlohu v histórii Ruska a vo vývoji ruského štátu. Spôsobili, že aj keď Rusi ich nadvládu chápali ako porobu a útlak, nemohli sa vyhnúť „očareniu ideou svetovej ríše“²⁷.

Skutočný pôvod ruského štátu teda podľa eurázijcov nie je v Kyjevskej Rusi, ale v ríši Džingischána. Kyjevská Rus bola rozlohou nevelký útvar a preto nebola v podmienkach Eurázie životaschopná. Nebola schopná čeliť nájazdom kočovníkov z východu. Následný tatársko-mongolský útlak potom paradoxne umožnil uchovať nezávislosť Ruska pred agresiou (západnej) Európy a jej románskych, germánskych a hlavne katolíckych tradícií a kultúry. Výrazne teda prispel k zabezpečeniu geopolitickej samostatnosti eurázijského priestoru. Prelomenie tohto jarma viedlo k preneseniu zjednocujúceho poslania v Eurázii z mongolsko-tatárskej štátnosti na ruskú štátnosť so zárodkom v Moskovskom veľkokniežatstve.

Eurázijci venovali značnú pozornosť expanzii „ruskej“ (či východoslovanskej) kultúry na celé územie nimi vymedzenej Eurázie a zvlášť problematike syntézy ruskej a turánskej kultúry, vyúsťujúcej do vzniku špecifickej eurázijskej mentality a identity. Touto syntézou sa vytvorila nielen jedinečná kultúra, ale aj jedinečná štátnosť, ktoré možno chápať ako výsledok tvorivej spolupráce východoslovanských národov s ugrofínskymi a turkickými etnikami.

10. 2007]

²⁴ Gricanov, A. A., cit. dielo.

²⁵ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

²⁶ Podrobnejšie ku ázijskému vplyvu Rusko pozri Knobloch, E.: Nomádi a Rusko. Asiské vlivy v ruských dejinách. Praha 2008.

²⁷ Ljuks, L., cit. dielo.

Idey eurázijstva mali prispieť k mocenskému upevneniu eurázijského priestoru v zmysle budúceho vytvorenia silnej štátnosti na jeho teritóriu. K tomuto cieľu malo o. i. napomôcť aj zachovanie koexistencie pravoslavia a islamu, ktorá sa vytvorila v priebehu histórie. Takáto syntéza kultúr by podľa eurázijcov nepochybne posilnila stabilitu a pozíciu ruského štátu v priestore Eurázie.

Zaujímavý je postoj eurázijcov ku komunizmu, pretože názory popredných predstaviteľov hnutia boli v tomto kontexte pomerne rozdielne. Celkovo ho však interpretujú negatívne. Komunizmus považovali za dedičstvo reforiem Petra Veľkého a niektorých jeho nástupcov, ktoré podľa nich vytvorili predpoklady pre románsko-germánsku dominanciu. Revolúcia bola podľa eurázijcov protestom ľudu proti okcidentalizácii Ruska, teda vzburou proti ruských vrstiev proti nadvláde europeizovanej triedy, propagujúcej cudziu kultúru, nezrozumiteľnú ľudu^{28, 29}. Eurázijci teda na rozdiel od väčšiny ruských emigrantských skupín nechápali revolúciu v roku 1917 výlučne ako katastrofu, ale nachádzali v nej hlboký historický zmysel³⁰.

Následný vznik Sovietskeho zväzu podľa nich utvoril podmienky pre dosiahnutie cieľa eurázijcov, ktorí predpokladali, že výmena bolševickej ideológie pravoslávnu umožní dosiahnuť rozkvet Ruska-Eurázie³¹. Komunizmus v Sovietskom zväze tak vlastne pripravoval pôdu pre prevzatie eurázijskej idey, ktorá pravoslávie považovala za jeden zo svojich základov. Sovietska vláda bola eurázijcami kritizovaná práve kvôli jej negatívnemu postoju k cirkvi a pravoslaviu a k propagácii a presadzovaniu ateizmu. To bolo v príkrom rozpore s cieľom eurázijcov, ktorým bola religiózna obnova. Tento problém bol však často traktovaný ako druhoradý vo vzťahu k dominantnému cieľu činnosti eurázijcov, ktorým bolo utvorenie imperiálnej mocnosti, ktorá bude dominovať na eurázijskom kontinente.

Eurázijci ako neprijateľné hodnotili aj niektoré zásahy bolševikov do ekonomiky, najmä násilné presadenie kolektivizácie poľnohospodárstva. Na druhej strane vítali industrializáciu, ktorá podľa eurázijcov prispievala k zvýšeniu vojenskej sily ruského štátu a k posilneniu jeho mocenskej pozície. Silný ruský štát (bez rozdielu v jeho vládnucej ideológii) totiž garantoval stabilitu v Eurázii, ktorá predstavovala nosnú geopolitickú kategóriu eurázijstva. Možno dokonca konštatovať, že eurázijci boli ekonomickými úspechmi Sovietskeho zväzu očarení a vo svojich prácach ich oceňovali. Podľa Savického sa v Sovietskom zväze vytvoril ekonomický model, ktorý prekoná dominanciu Západu.

Prínos bolševikov pre návrat Ruska medzi veľmoci bol podľa eurázijcov aj v tom, že hoci zaviedli politický systém, ktorý sa opieral vo veľkej miere o myšlienky, importované zo Západu, posilňovali ruskú štátnosť v nadväznosti na tradície Moskvy. Víťazstvo revolúcie malo pripraviť cestu pre definitívnu europeizáciu Ruska, jeho efekt bol však opačný – došlo k deeuropeizácii krajiny a k izolácii Ruska od Západu. Tým umožnili rozvoj ruskej kultúry, orientovanej na Východ a zbavenej západného, latinského vplyvu³², ktorý eurázijci považovali za nepriateľský.

Eurázijci oceňovali u bolševikov utvorenie centrálnej vlády a jej úspešný boj proti odstredivým tendenciám, ktoré hrozili vyústiť do rozpadu ruského štátu. Podľa eurázijcov

²⁸ Sériot, P., cit. dielo.

²⁹ Nemecký sociológ a kulturológ A. Weber v roku 1925 napísal, že bolševizmus znamená „reaziatizáciu“ Ruska. Jeho pokus o primknutie k Európe bol iba nedorozumením (Ljuks, L., cit. dielo).

³⁰ Podobne aj N. V. Berďajev a G. Fedotov ako kritici eurázijstva chápali revolúciu v roku 1917 ako dôsledok reforiem Petra Veľkého, ktoré vyústili do vnútorného rozkolu ruskej spoločnosti v podobe vzniku priepasti medzi vyššími vrstvami a jednoduchým ľuďom. Podľa G. Fedotova ľud prestal chápať vlastný štát, jeho ciele a jeho idológiu.

³¹ Šubin, I. S.: Lekcii po geopolitike.

<http://lib.centrum.pomorsu.ru/contentfull/politLib/Shubin-Geopolitika/index.htm> [prístupné na webe 2. 4. 2007].

³² Paradowski, R., cit. dielo.

však bolševici nie sú schopní zabezpečiť jednotu Ruska na dlhšie obdobie. Garantom jednoty Ruska môže byť iba ruský národ. Aj keď bolševici našli nositeľa jednoty v proletariáte, ten však narúša jednotu Ruska svojou triednou podstatou, keď podnecuje triednu nenávisť. Ak sa chce Rusko udržať ako jednotný štát v imperiálnych hraniciach, musí nájsť novú ideológiu, ktorá nahradí bolševizmus. Takou ideológiou je eurázijstvo, ktoré ho vytlačí evolučnou cestou, postupným pôsobením zvnútra. Táto predstava svedčí o politickej naivite eurázijcov, ktorí nepochopili podstatu totalitných režimov, pripravených zlikvidovať každý náznak odlišného myslenia.

Eurázijstvo prechádzalo vnútorným rozporom medzi odporom ku komunizmu ako západnej ideológii a podporou štátneho celku, ktorý sa rozvíjal v Eurázii v medzivojnovom období a ktorým bol Sovietsky zväz. Ale aj tento rozpor bol v eurázijstve prekonaný tézou, že víťazstvo revolúcie je kompromisom medzi bolševikmi a ľudom Ruska. Kým ľud prijal autoritatívnu vládu bolševikov, bolševici sa v značnej miere zriekli svojich utopických cieľov.

Niektorí autori dokonca považujú eurázijstvo za „súputníka a spolubojovníka bolševickej ideológie“, ktoré sa zrodilo „ako varianta bolševizmu“^{33, 34}. Ako píše A. G. Dugin, prosovietske tendencie sa rozvinuli najmä v parížskej skupine eurázijcov, s ktorým jeden zo zakladateľov eurázijstva P. N. Savickij prerušil kontakty³⁵. Parížska skupina, sídliaca na predmestí Clamart bola veľmi aktívna (vydávala periodikum *Jevrazija*). Snažila sa dodávať do Sovietskeho zväzu rôzne materiály, ktoré sa pravdepodobne dostali väčšinou dostali do rúk OGPU³⁶. Podľa P. Sériota mala dokonca parížska skupina reálne vzťahy s touto organizáciou. Jej prosovietska propaganda bola jednou z príčin rozštiepenia eurázijského hnutia na začiatku 30. rokov minulého storočia³⁷.

Prostredníctvom kontaktov inštitúcie *Trust*³⁸ sa eurázijci dostávali do kontaktu s realitou Sovietskeho zväzu, dokonca niektorí z nich svoju vlast' ilegálne navštívili. Podľa súčasnej odbornej literatúry v roku 1926 aj P. N. Savickij bol tajne v Sovietskom zväze, aby sa tam stretol s predstaviteľmi ilegálneho eurázijského hnutia. Celá akcia však bola zorganizovaná OGPU a Savickij sa zúčastnil aj na fingovanom tajnom zjazde eurázijcov³⁹.

Eurázijci predpokladali, že bolševici skôr alebo neskôr začnú realizovať eurázijské koncepcie a to aj prostredníctvom infiltrácie eurázijských ideí do komunistickej strany⁴⁰. Ako píše P. Eberhardt, sovietske vedenie sa postupne skutočne odvracalo od internacionalizmu a začleňovalo do svojej politiky ideu upevňovania a rozširovania ruského impéria. Aj

³³ Senderov, V. A.: Neojevrazijstvo: realnosti, opisnosti, perspektivy. Voprosy filosofii, 2004, 6, 22-37.

³⁴ Takéto myšlienky vyplývali pravdepodobne aj z paralel eurázijského a bolševického svetonázoru. Obe učenia napr. verili v zákonitosti historického procesu a považovali revolúciu za nevyhnutnú.

³⁵ Dugin, A.: Osnovy geopolitiki. Geopolitičeskije buduščee Rossii. Moskva 1997.

³⁶ OGPU (*Objedinnenoje gosudarstvennoje političeskoje upravlenije*, Zjednotená politická správa štátu) bol bezpečnostný orgán v Sovietskom zväze, predchodca KGB, ktorý pôsobil v Sovietskom zväze v rokoch 1922 až 1934 a zodpovedal za štátnu bezpečnosť. V roku 1934 bol premenovaný na GUGB (*Glavnoje upravlenije gosudarstvennoj bezopasnosti*, Hlavná správa štátnej bezpečnosti), ktorá podliehala ľudovému komisariátu vnútorných vecí.

³⁷ Sériot, P., cit. dielo.

³⁸ *Trust* (po slovensky *Trest*) bolo kamuflážne označenie zahraničnej filiálky moskovskej Mestskej kreditnej banky. Riadilo ju OGPU a jej operácia s týmto názvom mala slúžiť na infiltráciu jej agentov do ruských emigrantských organizácií, ktoré vznikli v západnej Európe. Jej pôsobenie bolo úspešné a viedlo k ochromeniu ruského emigrantského hnutia.

³⁹ Voráček, E., cit. dielo.

⁴⁰ V tomto kontexte je eurázijstvo blízke skupine nazývanej tzv. konzervatívna revolúcia (jej členmi boli O. Spengler, E. Junger, A. Meller van den Bruk a iní), ktorá pôsobila v medzivojnovom Nemecku. Stavala proti sebe liberalizmus a demokraciu. S eurázijstvom boli spätí najmä svojou stratégiou – ovládnuť totalitnú stranu zvnútra a tak ju priviesť k uskutočneniu vlastných cieľov. Kým ideológovia „konzervatívnej revolúcie“ chceli ovládnuť národných socialistov, eurázijci uvažovali o preniknutí do komunistickej strany. V iných súvislostiach však boli obe ideológie značne rozdielne (Ljuks, L., cit. dielo).

sovietska komunistická rétorika sa zmenila v tomto duchu, keď nadväzovala na imperiálne tradície a propagovala historických tvorcov ruskej moci, akými boli ruskí vládcovia Ivan Hrozný a Peter Veľký, vojvodcovia Nachimov, Suvorov, Kutuzov a iní. Je paradoxné, že prudký vzrast moci Sovietskeho zväzu (chápaného ako ruský štát) po druhej svetovej vojne, ako naplnenie jednej z ideí eurázijstva, bol spojený s eliminovaním a zánikom eurázijského hnutia.

Idey eurázijstva do sovietskeho politického a intelektuálneho prostredia takmer neprenikli⁴¹. Príčinou bola izolácia Sovietskeho zväzu od prúdov, ktoré vznikali v Európe, spojená s prísnou kontrolou zo strany tajných služieb. Okrem toho sovietskej inteligencii boli tézy eurázijstva v podmienkach „budovania socializmu“ cudzie. Myšlienky o „svätej Rusi“, o „hľadaní spoločných koreňov“, či o „mogolskom dedičstve“ sa nemohli ujať v optimistickom prostredí, kde dominovala viera vo vedecko-technický pokrok, zabezpečujúci svetlú budúcnosť.

Eurázijstvo v geografickom kontexte.

Geografický prístup hral vo vytváraní doktríny eurázijstva nenahraditeľnú úlohu. Vyplýval zo samotnej podstaty eurázijstva, ktorá sa odrážala v pomenovaní tohto hnutia a tiež z jeho geopolitického zamerania, kde zohrávali vlastnosti priestoru dominantnú funkciu. Geografická poloha Ruska na dvoch kontinentoch zohrávala jednu z dominantných úloh v eurázijskej ideológii v kontexte traktovania Ruska ako „Európy v Ázii“ a „Ázie v Európe“.

Pre sformulovanie základných téz eurázijstva bolo nevyhnutné definovanie troch pojmov: Európa, Ázia a Eurázia. Eurázijci totiž neprijímali ich „tradičnú“ geografickú interpretáciu. Hlavným tvorcom „eurázijskej“ geografie a geopolitiky bol P. N. Savickij. Touto problematikou sa čiastočne zaoberali aj G. V. Vernadskij a N. S. Trubeckoj.

Veľký kontinent Starého sveta (v našom ponímaní Euráziu v zmysle spojenia Európy a Ázie) eurázijci rozdeľovali na tri časti: Európu (tvorenú európskym „polostrovom“), Euráziu (stotožňovanú s územím Ruska) a (vlastnú) Áziu. Toto geografické členenie je súčasťou všetkých prác, publikovaných pod hlavičkou eurázijstva.

Pojem „Európa“ eurázijci nestotožňovali s priestorom medzi Atlantickým oceánom a Uralom. Hranica Európy a Ázie pozdĺž tohto pohoria nemala podľa eurázijcov žiadne historické, fyziografické, etnické ani politické zdôvodnenie⁴². Preto aj rozdelenie Ruska na európsku a ázijskú časť bolo z tohto pohľadu nesprávne. Rusko v interpretácii eurázijcov teda tvorí nedeliteľný celok, pričom jeho rozdelenie na národné štáty je neprijateľné. Rusko, resp. Rusko-Eurázia je na základe svojich geografických vlastností ako aj svojej histórie príkladom „štátu-kontinentu“. Podľa Savického je obdobie rozvoja eurázijstva dobou vytvárania veľkých hospodárskych integrácií, teda štátov-kontinentov, ktoré sú schopné garantovať slobodnú ekonomickú výmenu na veľkom priestore⁴³ a ktoré sa vyznačujú autarkiou.

Východná Európa (v bežnej interpretácii stotožňovaná ako európska časť Ruska, teda „Rusko na západ od Uralu“) bola v eurázijstve pokladaná za súčasť Eurázie. Rusko zároveň vystupovalo ako prirodzené centrum eurázijského priestoru s nárokom považovať sa

⁴¹ Podľa A. G. Dugina, analýza sovietskej zahraničnej politiky od víťazstva bolševikov po začiatok prestavby umožňuje prijať záver, že sledovala ustavične eurázijský kurz, ale nikdy to nevyhlasovala otvorene. V tejto súvislosti možno sformulovať dva predpoklady. Prvý pripúšťa existenciu neznámej organizácie vo vnútri sovietskeho režimu, ktorá aplikovala myšlienky eurázijcov do sovietskej politickej reality, prispôsobujúc ich marxistickej terminológii. Pravdepodobnejší je druhý, podľa ktorého samotná poloha Ruska ako mocnosti heartlandu nútila sovietskych politikov robiť kroky v zhode s každým štátom, ktorý je geopoliticky uvedomelý a nachádza sa vo vnútrozemí najväčšej svetovej súše (Dugin, A. G., cit. dielo).

⁴² Eberhardt, P., cit. dielo.

⁴³ Eberhardt, P., cit. dielo.

za stredový (centrálny) štát⁴⁴. Ak by sa toto centrum stratilo, potom by došlo k rozpadu najväčšej pevniny na Zemi do izolovaných celkov – Európy, Prednej Ázie, Iránu, Indie, Indočíny, Číny a Japonska. Preto je poslaním Ruska vykonávať zjednotiteľskú úlohu v Starom svete.

Ako sme už spomenuli, zvlášť významnú úlohu v eurázijstve zohrávalo zdôraznenie odlišnosti Európy od Ruska. S tým súviselo vytýčenie hranice medzi týmito dvoma celkami, čo bolo späté s priestorovým vymedzením dosahu ruského mocenského a kultúrneho vplyvu. V tejto otázke neboli eurázijci jednotní, aj keď túto hranicu v podstate kládli na „šiju“ medzi Baltským a Čiernym morom. V jej presnom vymedzení však boli isté odchýlky. Eurázijci viedli západné hranice Ruska-Eurázie po línii riek Nemen, Bug a San k ústiú Dunaja, resp. na spojniciu Murmansk – Brest - Galati. Viac ako jej priebeh je dôležitá však funkcia tejto hranice, ktorou bolo vytváranie bariéry pred prenikaním západnej kultúry a ideí na východ, ktoré majú deštruktívny vplyv na Rusko⁴⁵.

Vymedzení západnej hranice Ruska-Eurázie sa týkalo o. i. vzťahu eurázijských ideí a „európskych“ slovanských národov. „Slovanské“ európske štáty a národy eurázijci do svojej doktríny nezahrnuli, hoci problém Bulharska a Srbska ponechávali na ďalšiu vývoj⁴⁶. Trubeckoj očakával, že pravoslávne krajiny juhovýchodnej Európy sa budú pozitívne stavať k myšlienkam eurázijstva a to by mohlo viesť k ich pripojeniu k Rusku-Eurázii. Vychádzajúc z kultúrnych a religióznych faktorov Poliáci, Česi, Slováci a Slovinci sú však pevne zviazaní s latinským kultúrnym okruhom a boli teda podľa eurázijcov súčasťou Západu. Eurázijci teda na rozdiel od slavjanofilov neuznávali žiadny vzťah medzi Ruskom a západoslovanskými národmi.

Na východe sú podľa eurázijskej interpretácie celá Sibír, spolu s Mongolskom, Mandžuskom a strednou Áziou prirodzene podriadené Rusku a tvoria tak súčasť Eurázie. Tento geopolitický prístup tak odôvodňuje eurázijcami podporovanú expanziu Ruska smerom na východ a juhovýchod.

Podľa P. N. Savického Rusko-Eurázia pozostáva z troch zón: bielomorsko-kaukazskej, západosibírskej a turkestanskej (stotožnených s východoeurópskou, sibírskou a turkestánskou rovinou) a z oblastí, ležiacich na východ od nich (vrátane pohorí na východ od Jeniseja)⁴⁷. Kým západný okraj najväčšej svetovej súše je charakterizovaný mozaikovosťou prírodných podmienok, zvlášť povrchu, pre Rusko-Euráziu je charakteristické šírkové rozloženie pásiem v podobe púštnej, stepnej, lesnej a tundrovej zóny. Toto smerovanie prírodných zón podporuje aj smer horských chrbtov (Krymských hôr, Kaukazu, Hindukušu, Ťanšanu a iných). Takáto konfigurácia brzdí separatistické snahy, či už politické, kultúrne alebo ekonomické. Príroda teda „diktuje“ ľuďom v Eurázii nevyhnutnosť jednoty. Oproti tomu mozaiková štruktúra (západnej) Európy umožňuje vytváranie nevelkých politických, kultúrnych a ekonomických celkov.

Podľa eurázijcov sa na území Ruska hlavne pod vplyvom jeho osobitej prírodnej krajiny, najmä kombinácie lesa a stepi, vytvoril svojrázny hospodársky a kultúrny typ, ktorý v sebe prelína európske a ázijské princípy. Vznikla tak syntéza, založená na dominancii ducha a religióznych hodnôt. Z hľadiska vývoja však takáto syntéza však nemá národný, ruský charakter, pretože po prvý raz získalo Rusko-Eurázia svoju štátno-mocenskú existenciu

⁴⁴ Šubin, I. S., cit. dielo.

⁴⁵ P. N. Savickij tvrdil, že táto hranica by mala mať symbolický charakter a tak navrhol, aby priebeh nultého poludníka bol presunutý na východ. Podľa jeho názoru by mal viesť cez observatórium Pulkovo, ležiace neďaleko St. Peterburgu (pozri Eberhardt, P., cit. dielo).

⁴⁶ Kuzmin, A. G.: „Jevrazijstvo“ a „geopolitika“. http://www.zhu.ru/41_7.htm [prístupné na webe 22. 10. 2007].

⁴⁷ Okrem hranice medzi Európou a Ruskom-Euráziou bol predmetom diskusie eurázijcov aj zaradenie Zakaukazska.

v podobe mongolskej ríše. Táto syntéza nadväzuje na tradície mongolskej imperiálnej štátnosti a je jej dedičom.

Celkovo možno konštatovať, že eurázijci vystupovali z pozícií geografického determinizmu. Svedčí o tom o. i. rozdelenie eurázijského kontinentu na tri časti, ktoré vychádza z fyzickogeografických podmienok. Týmto prírodným celkom sú prispôsobené etnografické a religiózne priestorové členenia, popisované eurázijcami. Podobne aj niektoré z nosných téz, ktoré analyzujeme v ďalšom texte sú založené na deterministickom prístupe.

Možno konštatovať, že „eurázijská geografia“ (ako aj geopolitika) naplnili svojim ideovým obsahom svoj cieľ – dokázať a podporiť tézu o špecifickom, vo svete jedinečnom a nenapodobiteľnom modeli vývoja eurázijského štátu a jeho osobitnom postavení vo svete. Tomuto cieľu boli podriadené prístupy a metódy výskumu eurázijských mysliteľov, najmä P. N. Savického, ktoré podrobnejšie analyzujeme v samostatných častiach našej štúdie.

Nosné tézy eurázijského myslenia.

Hlavné tézy a kategórie eurázijstva boli sformulované v súlade s jeho cieľom – vytvoriť syntetizujúcu spoločenskú teóriu, ktorá by zodpovedala podmienkam a zvláštnostiam geograficky a geopoliticky vymedzeného územia, ktorým bola Eurázia⁴⁸. Terminologický aparát eurázijstva sa prispôbil potrebe vedecky interpretovať značne abstraktný obsah eurázijstva. Odráža sa to vo vzniku množstva neologizmov, akými sú „mestorazvitije“, „ideokracia“, „demotia“ a iné.

Ako sme už spomínali, jednou z hlavných téz eurázijstva je negatívny vzťah k Západu, resp. k Európe. Vyplýva aj z odporu k európskym predstavám, podľa ktorého je románsko-germánska civilizácia vytvorila kultúru, ktorá má univerzálny charakter. Táto kultúra je neprípustne nanucovaná neeurópskym národom. Každý národ a kultúra majú právo vyvíjať sa vlastným smerom. Tak je to aj s ruskou kultúrou, ktorá je svojbytná a má za úlohu stať sa avantgardou pre iné kultúry a národy v úsilí brániť sa zhubným vplyvom Západu. Podľa Trubeckého mnohé mimoeurópske národy hodnotili svoju kultúru podľa európskych meradiel, čo v nich vyvolalo pocit menejcennosti, ktorý treba prekonať novým prístupom podľa eurázijského vzoru. Budúcnosť Ruska nie je v jeho sformovaní ako európskej mocnosti, ale v postavení vodcu celosvetového antieurópskeho hnutia.

Podľa eurázijcov Európa neprípustne považuje iné, neeurópske kultúry (vrátane ruskej), za zaostalé. Svoje nároky stať sa globálnou európska kultúra zdôvodňuje nie prostredníctvom duchovných hodnôt, ale materiálnou silou. Táto kultúra podľa eurázijcov prechádza krízou, keď preferovanie materiálnych hodnôt v skutočnosti prekrýva jej duchovnú degeneráciu. Preto je jej šírenie podobnou hrozbou ľudstvu ako epidémia. Naopak, ruská svojrázna kultúra by sa mala stať baštou pre kultúry, ktoré sa budú oslobodzovať od európskeho vplyvu.

Podľa eurázijcov geografický priestor v značnom, ba niekedy aj v rozhodujúcom stupni vplýva na kultúru a históriu národov. Každý z nich si vytvára vlastnú etnickú, jazykovú, ekonomickú a politickú formu v konkrétnom geografickom prostredí. Preto nemožno históriu oddeliť od priestorových podmienok a následne analýza civilizácie sa musí realizovať nielen po časovej línii, ale aj po priestorovej osi. Preto sa geografická rôznorodosť sveta odráža v kultúrnej heterogenite. Geografický priestor v kontexte etnického vývoja sa nazýva „mestorazvitije“ - vývojisko⁴⁹. Žiadne vývojisko nesmie pretendovať na funkciu vzoru pre ostatné vývojiská. Preto musí byť každý národ a kultúra hodnotená na základe

⁴⁸ Voráček, E., cit. dielo.

⁴⁹ V našej štúdii používame pre kategóriu *mestorazvitije* poslovenčený pojem *vývojisko*, vychádzajúc z českej verzie knihy P. N. Savického „Šestina světa“, kde sa s vedomím jej autora využíva termín *vývojistě*. Termín *mestorazvitije* sa dá do slovenčiny preložiť len komplikovane, keďže je ťažko presne interpretovaný jedným slovom.

osobitných kritérií. Podstata eurázijstva teda spočíva v syntéze, chápanej v kontinuálnej jednote sociálno-historického vývoja a prostredia, v ktorom tento vývoj prebiehal.

Práve v tejto koncepcii sa odráža geopolitické zameranie eurázijcov, ktoré je bližšie nemeckej organickej škole geopolitiky. Savickij vo svojej práci *Dva mira* z roku 1923 píše, že z hľadiska filozofie dejín sú kultúry živými organickými bytosťami, ktoré sa rodia, vyrastajú, dospievajú, starnú a umierajú. Taktiež mystika, ktorá je obsiahnutá v eurázijskom myslení ho približuje ku geopolitickým koncepciám R. Kjellena, K. Haushofera a C. Schmitta. Teórie organického štátu sú podobne ako euráziské koncepcie spojené s využívaním neologizmov, ktoré dokresľujú ich originálnosť.

Ako sme už spomenuli, významné miesto v tézach eurázijcov zohral vzťah k Ázii, bližšie k regiónu, nazývaným Turan⁵⁰, ktorý vplýval na vývoj východnej Európy. Podľa eurázijcov sa Rusko vytvorilo ako svojbytná civilizácia pri spojení slovanského princípu s princípom turanským, ktorý je zviazaný s ázijskými (mongolskými) tradíciami.

Eurázijci vyzdvihovali určujúci význam mongolsko-tatárskeho obdobia ruskej histórie. Práve toto obdobie bolo určujúce pre vytvorenie svetového impéria, pretože umožnilo spojenie rozdrobených východoslovanských kniežatstiev do jedného celku, ktorý postupne zaujal celý eurázijský priestor. Oblasť Kyjevskej Rusi, ktoré sa dostali pod európsky vplyv v 13. storočí, naopak stratili svoju samostatnosť. Boli to práve Mongoli, ktorí uchovali duchovnú svojbytnosť Rusi, vytvorenú v Moskovskom veľkokniežatstve, ktorá prevzala dedičstvo svetovej ríše Džingischána ako štátneho zjednotenia Eurázie. Tak sa eurázijci stali prvým ruským myšlienkovým prúdom, ktorí chápali „turanský faktor“ v kladnom význame⁵¹.

Historická koncepcia eurázijstva bola skoncipovaná najmä na základe myšlienky historických cyklov G. V. Vernadského. V knihe *Načertanije russkoj istorii* z roku 1927⁵² písal o „rytmoch dejín“ Eurázie, teda striedaniach období teritoriálnej a mocenskej integrácie a dezintegrácie počnúc od skýtskeho obdobia. Na základe vzťahu medzi lesom a stepou (prenesene medzi Rusmi a nájazdníkmi z Ázie, najmä Mongolmi) vymedzil päť fáz ruských dejín:

1. Od najstarších čias do smrti kniežaťa Svjatoslava v roku 972, kedy išlo o pokus o spojenie lesa a stepi.
2. Od roku 972 po vpád Batu chána v roku 1237, kedy došlo k boju lesa so stepou.
3. Od roku 1238 do roku 1452, kedy dominovala v Rusku mongolská moc (Zlatá horda), teda step zvíťazila nad lesom.
4. Od roku 1452 do roku 1696, teda od rastu významu Moskvy ako následku rozpadu Zlatej hordy po dobytie Azova Petrom Veľkým, kedy zvíťazil les na stepou.
5. Od roku 1696 do roku 1917, kedy dominovalo rozširovanie ruského štátu takmer po prirodzené hranice Eurázie, kedy došlo k spojeniu lesa so stepou v „hospodársko-kolonizačnom vzťahu“⁵³.

Eurázijci všeobecne interpretovali ruskú históriu dialekticky. Už v Kyjevskej Rusi nachádzali korene mesianistickej úlohy Ruska. Jej duchovné dedičstvo vytvorilo a ovplyvnilo nostalgiu za „starými časmi“ a zároveň malo mobilizujúci význam pre budúce zrodenie ruského štátu ako eurázijskej mocnosti. Bez príchodu mongolsko-tatárskych dobyvateľov by však zjednocujúca úloha Ruska v Eurázii nebola naplnená. Tieto výboje Rus nezničili, ale vytvorili štrátno-mocenskú kontrolu nad rozsiahlymi oblasťami Eurázie. Vznik Moskovského

⁵⁰ „Turan“ je pomenovanie pre rozsiahle oblasti strednej Ázie, obývané turkickými národmi (Kazachstan, Kirgizsko, Turkménsko a Uzbekistan).

⁵¹ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

⁵² Knihu podrobnejšie analyzuje R. S. Vychodec: Geopolitičeskaja nauka v Rossii: istorija i sovremennost'. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya30.htm> [prístupné na webe 22. 9. 2007].

⁵³ Vernadskij, G. V.: Načertanije russkoj istorii. Berlin 1927. Cit. Voráček, E.: cit. dielo.

cárstva vytvorilo vyššiu úroveň ruskej štátnosti. Podľa eurázijcov tento štát ako záporok budúceho impéria prevzal dedičstvo Carihradu a Moskva sa stala „tretím Rímom“. Zároveň sa silnejúci ruský štát postupne zbavoval mongolského vplyvu, čo vyústilo do získania politickej samostatnosti v druhej polovici 15. storočia.

Vnútný rozkol a chaos v 16. storočí zabrzdil rast ruskej moci. Škodlivý bol najmä obrat Ruska k Európe, ktorý vyústil do vzniku priepasti medzi prozápadnou aristokraciou a ľudovými masami, ktoré si uchovali staré národné a konfesijné tradície. Obdobie reforiem Petra Veľkého chápali eurázijci negatívne, pretože postupne posilňovali európsky vplyv a nepriamo zapríčinili úpadok Ruska. Cársky systém dynastie Romanovcov bol zvrhnutý revolúciou v roku 1917 a do popredia vystúpil ľudový živel, založený na tradíciách. Preto aj bolševizmus chápali eurázijci ako vyjadrenie skutočne „eurázijského“ Ruska. U bolševikov sa pod fasádou marxizmu podľa eurázijcov nachádza hlboká národná a imperiálna idea⁵⁴. V budúcnosti preto stačí nahradiť marxistickú ideológiu eurázijskou, pretože bolševikom sa podarilo uchovať podstatnú časť impéria. Toto impérium budú potom eurázijci budovať v zmysle pravoslavia a izolácie od Európy a jej škodlivých myšlienok.

Podľa Vernadského dosiahnutie jednoty moci a životného prostredia predstavuje logické završenie dejín tohto teritória. História Eurázie potvrdila potrebu vytvorenia jednotného štátu v tomto priestore, ktorý bude disponovať silnou centralizovanou mocou, schopnou kontrolovať jeho rozsiahle teritórium. Tieto myšlienky priviedli Vernadského ku koncepcii „mestorazvitijsa“, ktoré charakterizoval ako „vymedzené geografické prostredie, ktoré dáva pečať svojich zvláštností ľudským spoločenstvám, rozvíjajúcim sa v tomto prostredí“⁵⁵. V tomto termíne teda spájal sociálne a geografické prostredie, ktoré vzájomným pôsobením splývajú do jedného celku.

Eurázijci sa zaoberali aj problematikou politického usporiadania. Koncepcia ideokratického a demotického eurázijského štátu vznikla v polovici 20. rokov minulého storočia. Eurázia si podľa eurázijcov na základe svojich geografických špecifik vyžaduje zvláštny model politického riadenia, utvoreného na základe „eurázijského výberu“. Ten sa realizuje na základe špecifickej etiky, založenej na kolektívnej zodpovednosti, nezištnosti, vzájomnej pomoci, asketizmu, vôle, vytrvalosti a bezvýhradného podriadenia vedeniu⁵⁶. Podľa eurázijcov si prírodný charakter, ale aj teritoriálny rozsah Ruska-Eurázie vyžaduje práve takéto kvality, ktorými musí disponovať ľud. Vládnuca skupina v Eurázii bola už od čias Džingischána charakterizovaná kolektivismom, asketizmom, vojenskými cnosťami a rešpektovaním mocenskej hierarchie. Preto logika „eurázijského výberu“ bude aj naďalej dominovať pri politickom spravovaní Eurázie.

Podľa eurázijcov má byť naplnenie konkrétnej vyššej duchovnej idey cieľom, ktorému má slúžiť štát, spoločnosť, národ a každý jednotlivец. Tak by malo na rozdiel od Európy fungovať Rusko-Eurázia. Hlavným cieľom teda nemôže byť zvyšovanie materiálnych podmienok. Silná štátnosť, rozvinuté hospodárstvo a mocná armáda by mali byť iba prostriedkom pre dosiahnutie vyššieho, duchovného cieľa. Ako píše N. S. Trubeckoj, národom a krajinám vládnu idey, nie ľudia a inštitúcie⁵⁷. Preto podľa neho je v prípade Ruska-Eurázie potrebné demokratické zriadenie nahradiť ideokratickým. Pod „ideokraciou“ rozumie politický systém, v ktorom sa vládnuca vrstva vyberá podľa oddanosti jednej vládnucej idey⁵⁸. Tak sa vytvorí osobitná trieda „duchovných vodcov“. Ideokracia je

⁵⁴ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

⁵⁵ Varnadskij, G. V., cit. dielo, cit. Voráček, E., cit. dielo.

⁵⁶ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

⁵⁷ Trubeckoj, N. S.: Ob idej-pravitel'nice ideokratičeskogo gosudarstva. In: Jevrazijskaja chronika, 1925, 11, cit. Voráček, E., cit. dielo.

⁵⁸ Na „ideokratické“ experimenty v Taliansku a v Nemecku mali eurázijci rôzne názory. Prevažne ich nepovažovali za pravé ideokracie. Fašizmus však hodnotili síce kriticky, ale nachádzali v ňom aj prijateľné črty. Napr. N. S. Trubeckoj v kolektívnom diele *Jevrazijstvo* z roku 1926 hodnotil fašizmus pozitívne ako

eurázijcami prezentovaná ako nedemokratická a neliberálna vláda, ktorá je založená na nematerialistických, teda idealistických hodnotách. Vládnucou ideou Ruska-Eurázie v budúcnosti by mal byť eurázijská idea, ktorej musia byť poriadene všetky aspekty politiky, ekonomiky i kultúry.

Demokracia vznikla v špecifických podmienkach Európy a odráža osobitosti európskeho vývojiska. Je v podstate anarchiou, maskujúcou meniace osobné rozmery. Mimoeurópske vývojiská však vytvárajú iné formy politického riadenia v kontexte spoluúčasti ľudí. V prípade Ruska-Eurázie je preberanie európskeho modelu demokracie nevhodné a priamo škodlivé. Preto je potrebné v Rusku vytvoriť odlišný s politický systém – „demociu“. Mala byť založená na systéme jedinej (eurázijskej) strany a na vytvorení systému rád, zastupiteľstiev, ktoré budú fungovať na úrovni hierarchie teritoriálnych celkov a menej početných národov. Democia je teda založená najmä na obecnej samospráve roľníckeho sveta, typického pre Rusko. Podľa Trubeckého mala byť takáto vláda podporovaná ľudom a mala jednať v jeho záujme⁵⁹.

Eurázijstvo predstavovalo teda skutočne špecifický prúd nielen v ruskom emigrantskom prostredí, ale zároveň aj vo svetovom myslení vo vzťahu k Rusku. Z uvedených atribútov je pomerne náročné v stručnosti vysvetliť jeho podstatu. Pokúsil sa o to E. Voráček, podľa ktorého možno hlavné znaky teoretických pozícií eurázijstva zhrnúť do štyroch bodov: (1) pozitívne hodnotenie ruskej revolúcie v roku 1917, (2) odmietnutie európskej kultúry a európskeho kresťanstva, (3) z geopolitickej stránky dôraz na geografickú, historickú a kultúrnu jednotu Eurázie a (4) ako jej dôsledok ruský izolacionalizmus⁶⁰.

Hodnotenie eurázijstva.

Na diela eurázijcov reagovali bezprostredne po ich vydaní mnohí ruskí ruskí bádatelia a verejní činitelia, akými boli o. i. N. A. Berďajev, P. B. Struve, P. N. Miljukov a I. A. Iljin. Zároveň sa stali predmetom úvah aj neruských odborníkov v oblasti histórie, geografie, etnografie a iných vied. V súvislosti s renesanciou eurázijských myšlienok je tomu tak dodnes. Možno konštatovať, že eurázijstvo je v ruskej, ale aj v európskej literatúre hodnotené značne rozporuplne. V tomto kontexte sú charakteristické krajnosti – od nekritického vyzdvihovania jeho myšlienok až po úplné zatracovanie. Hodnotenia eurázijstva vychádzajú z nespochybniteľného faktu, že sa stalo jediným aktívnym porevolučným ideovým smerom, ktorý vznikol v prostredí ruskej emigrácie.

Zástancovia eurázijského myslenia vyzdvihujú to, že jeho hodnoty spočívali v ideách, ktoré boli originálne a zároveň blízke tradíciám ruskej histórie a štátnosti⁶¹. Niektorí bádatelia pokladajú eurázijstvo za najvýznamnejší výsledok ruského politického myslenia v 20. storočí. Vyplýva to z toho, že za jeho tézami stoja rozsiahle poznatky z geografie, politológie, histórie, filozofie, teológie, etnografie a iných vied. Eurázijstvo zároveň nastoľuje do diskusie viacero otázok morálneho, intelektuálneho a psychologického charakteru a tiež vyzýva k analýze ruských dejín. Oceňované bolo za úsilie o rozpracovanie „tretej cesty“ pre rozvoj Ruska, ktoré bolo opreté o kritiku západnej civilizácie.

Ruský filozof N. A. Berďajev⁶² naopak poukazuje na to, že eurázijci sú vo svojich ideách málo originálni (s výnimkou „turánskej koncepcie“). Podľa neho sú iba reprodukciou myslenia starých slavjanofilov (najmä Danilevského) a niektorých ruských mysliteľov zo

pokus vytvoriť protiváhu parlamentno-demokratickému systému. Podľa názoru F. Stepunova eurázijcov s talianskymi fašistami zbližoval nacionalistický a antidemokratický duch, odmietanie nedávnej minulosti svojich krajín v prospech ich dávnej histórie. Obom idológiám je spoločná aj imperiálne ambície (pozri Ljuks, L., cit. dielo).

⁵⁹ Sériot, P., cit. dielo.

⁶⁰ Voráček, E., cit. dielo.

⁶¹ Osnovy jevrazijstva..., cit. dielo.

⁶² Berďajev, N.: Jevrazijcy. In: Jevrazijskij vestnik. Berlin 1925.

začiatku 20. storočia. Eurázijstvo považuje za prioritne emocionálny smer, pretože je v podstate reakciou na bolševickú katastrofu v podobe ideového presadenia sa národných a religióznych pocitov. Vyzdvihuje však, že eurázijci pochopili, že Európa už stráca svoj kultúrny monopol a že národy Ázie znova vstúpia do hlavného toku histórie.

N. Berďajev spomína aj chybné idey v eurázijskom myslení. Predovšetkým podľa neho nebolo v súlade s trendom otvárania sa dovtedy uzavretých národných útvarov a nepočíta so vzájomným prenikaním kultúrnych typov Východu a Západu. Eurázijský model pokladá za statický a uzavretý a to najmä voči Európe, pričom vo vzťahu k nej sa ukazuje ako nepriateľský. Berďajev poukazuje na to, že podporovaním izolácie Európy a Ázie sú eurázijci fakticky „antieurázijcami“⁶³. Podľa neho Rusko stojí pred úlohou otvoriť sa svetu, poskytnúť svoje duchovné bohatstvo ako vklad do svetového duchovného priestoru, podobne ako sa rozvíjala ruská idea v 19. storočí.

Podľa Berďajeva je nepriateľský vzťah eurázijcov k západnému kresťanstvu hriechom. Súhlasí síce s ich tézou, že západoeurópska kultúra nie je univerzálna. Ale základy ruskej kultúry a kultúry európskych národov sú v kultúre starého Grécka. Píše, že „patríme nielen k Východu, ale k Západu cez dedičstvo helénstva“⁶⁴. Podobne vo vzťahu eurázijcov k Ázii je podľa neho paradoxné, že turanské dedičstvo je prezentované ako významnejšie (a pre eurázijskú ideu vhodnejšie) ako dedičstvo helénske. Berďajev píše, že „budúcnosť ruského národa závisí od toho, či sa v ňom podarí zvíťaziť nekresťanskému Východu, tatárskemu živlu“⁶⁵. Svoju kritiku eurázijstva uzatvára tým, že sa v ňom stráca jedinečnosť ruského duchovného typu ruskej idey.

Ďalší z ruských emigrantov, F. A. Stepun, ktorý sa nepokladal za eurázijca, napísal na adresu eurázijcov v roku 1924, že nie je možné predstavovať si Európu a Áziu v podobe dvoch bytov, v ktorých striedavo žije Rusko. Europeizmus a ázijské zásady sú dve časti, z ktorých sa skladá podstata Ruska. Ani jednu z nich nemožno ignorovať a ani od jednej z nich nemáme silu ujsť. Z Európy prevzaté republikánske a socialistické idey však priviedli Rusko k hlbokému poníženiu. Pri prekonávaní takejto skúsenosti nemožno v podstate odporovať ideám eurázijstva⁶⁶. Takéto myšlienky boli reakciou na porážku antibolševických síl po skončení občianskej vojny, ktorá bola podľa niektorých emigrantov zapríčinená ich nedostatočnou podporou zo strany západných mocností.

Niektorí autori kritizujú eurázijcov poukazovaním na to, že reagovali na módnú vlnu geopolitiky. Osvojili si aj jej metodológiu, pozostávajúcu z vysvetľovania bez dôkazov, slepo sledujúc vlastnú inšpiráciu⁶⁷. Geopolitika eurázijcov sa tak nevyhla ani okultnému prístupu pri zdôvodňovaní svojej koncepcie, ako aj využívania metód geografického determinizmu, najmä v kontexte absolutizácie vplyvu prírodnej krajiny na vývoj ľudských spoločností. Kritici eurázijstva ho stotožňujú s „geopolitickou mystikou“, „geografickým fatalizmom“, resp. s „eurobolševizmom“, „pravoslávizmom“ a „džingischánstvom“⁶⁸. Jednou z nosných téz kritiky eurázijstva je jeho vyzdvihovanie pozitívneho vplyvu mongolského vpádu, hoci historické pramene hovoria o jeho výrazne negatívnych následkoch.

Tradičné eurázijstvo je predmetom úvah aj v súčasnosti. I. A. Vasilenko, inšpirovaný analýzou eurázijských myšlienok, konštatoval, že v procese utvárania ruského impéria Rusi využívali geografické predpoklady Eurázie ako vývojiska a zároveň vybudovali vlastnú Euráziu ako osobitný celok prostredníctvom prispôsobenia jej geografických,

⁶³ Berďajev, N., cit. dielo.

⁶⁴ Berďajev, N., cit. dielo.

⁶⁵ Berďajev, N., cit. dielo.

⁶⁶ Ljuks, L., cit. dielo.

⁶⁷ Kuzmin, A. G., cit. dielo. Autor spomína ruského slávistu A. M. Seliščeva, ktorý poukázal na to, že dialektické členenie staroruského jazyka N. S. Trubeckého (jedného z popredných eurázijcov) nezodpovedá reálnym poznatkom lingvistiky.

⁶⁸ Senderov, V. A., cit. dielo.

ekonomických a etnických podmienok pre svoje ciele. História ruského štátu preto možno v značnej miere interpretovať ako históriu adaptácie ruského národa na svoje vývojisko, teda na Euráziu a tiež ako prispôsobenie eurázijského priestoru pre potreby ruského národa⁶⁹.

Objektívne môžeme konštatovať, že eurázijstvo je zaujímavým pokusom rozdeliť historicky spojené západné a kontinentálne orientácie Ruska prostredníctvom preferovania druhej a vylúčenia prvej⁷⁰. Jeho neúspech súvisel o. i. aj s oduševneným odporom k Európe, hoci v nej počas emigrácie žili a slobodne pôsobili⁷¹. Eurázijstvo v podstate nadväzuje na myšlienky protikladu „oceánu“ a „kontinentu“, pričom sebaobrana „kontinentu“ môže vyústiť do snahy o dobytie prímorských oblastí. Tieto idey sú blízke anglosaským geopolitickým teóriám, najmä Mackinderovej teórii Heartlandu.

Nazdávame sa, že eurázijstvo možno považovať za originálny prístup ku geopolitickému riešeniu ruskej otázky. Výrazne prispelo k vysvetleniu ruskej histórie a k pochopeniu špecifik ruského štátneho a národného problému. Zároveň zohralo nenahraditeľnú úlohu pri vzniku a rozvoji modernej ruskej geopolitickej školy. V kontexte faktorov, vplývajúcich na vývoj ruského štátu a podmienok jeho fungovania je pochopiteľné, že eurázijstvo je antitézou názorov anglosaských geopolitikov (hlavne J. H. Mackindera, A. T. Mahana, N. J. Spykmana), ktorí vyzdvihovali význam a špecifiká prímorských štátov. Ak už spomíname geopolitické školy, potom je potrebné ešte raz skonštatovať, že eurázijstvo je vo svojej ideovej podstate blízke nemeckému geopolitickému mysleniu, resp. škole organického štátu. Podľa A. G. Dugina u Nemcov je v tomto smere „absolvovaná len polovica cesty... u Rusov (hlavne u Savického) máme do činenia s ukončenou a neprotirečivou plnohodnotnou mapou sveta“⁷².

Peter Nikolajevič Savickij ako tvorca geopolitiky eurázijstva.

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov eurázijstva patril Peter Nikolajevič Savickij. V literatúre je charakterizovaný ako „významný vedec, dejateľ ruskej porevolučnej emigrácie, ideológ a jeden z vodcov eurázijského hnutia“⁷³. Ako geograf vo svojich prácach preferoval priestorové aspekty, ale podarilo sa mu úspešne analyzovať aj ďalšie významné faktory, ovplyvňujúce vývoj Ruska. Preto v rámci eurázijstva rozpracoval nielen geopolitickú a geografickú koncepciu, ale aj jeho historické, ekonomické a filozofické aspekty. Bol jedným z určujúcich organizátorov eurázijského hnutia, centrálnou osobnosťou jeho pražského strediska a iniciátorom vydávania eurázijsky zameraných publikácií. Bol jedným z mála mysliteľov, ktorý bol eurázijstvu verný do konca života.

Pochádzal zo starého šľachtického rodu. Narodil sa na statku Saviščevo neďaleko Černigova na Ukrajine 3. februára 1895⁷⁴ v rodine verejne činného šľachtica. Vysokoškolské vzdelanie získal na Ekonomickom oddelení Petrohradského polytechnického inštitútu Petra Veľkého v roku 1917 ako kandidát ekonomických vied. Jeho učiteľom bol

⁶⁹ Vasilenko, I. A.: Vlast' prostranstva i ideja messianizma. Vlast', 2001, 2, 46-47.

⁷⁰ Tichonravov, Ju. N.: Načala geopolitiki. Chrestomatija. <http://www.rusnet.ru/biblio/archive/geopolitika> [prístupné na webe 15.10. 2007].

⁷¹ Dvojnásobná katastrofa – svetová vojna i revolúcia, ktorými prešiel ruský národ podľa eurázijcov postavila Rusov na vyšší stupeň historického vedomia, čím sa líšia od európskych národov. Toto spôsobilo, že protivníci bolševizmu v emigrácii nadobudli pocit prevahy vo vzťahu ku krajinám, ktoré ich prijali (pozri Ljuks, L., cit. dielo).

⁷² Dugin, A., cit. dielo.

⁷³ Pozri Stepanov, D.P.: Savickij i jego naučnoje nasledije. http://www.e-journal.rulp_euro.st4-23.html [prístupné na webe 12. 10. 2007].

⁷⁴ Jeho pôvod mu síce umožňoval poznať a oceniť ukrajinskú kultúru a jazyk, napriek tomu bol však zástancom jednotného ruského štátu, do ktorého mala prirodzene patriť aj Ukrajina. Preto aj eurázijci vystupovali proti separatistickým hnutiam na Ukrajine. V obmedzenom rozsahu rozsahu síce pripúšťali existenciu ukrajinskej kultúry a jazyka, ale ich nadriadenými mali byť univerzálna ruská „eurázijská kultúra.

ekonóm, filozof a politik P. B. Struve, ktorý bol významnou osobnosťou ruskej politiky. Savickij vyštudoval politickú ekonómiu a hospodársku geografiu.

Po absolvovaní vysokej školy pôsobil v rokoch 1916 až 1917 ako tajomník ruskej obchodnej misie v hlavnom meste Nórska Christianii (dnes Oslo). Do Ruska sa vrátil po revolúcii a pripojil sa k protibolševickým silám ako príslušník Dobrovoľníckej armády generála A. I. Denikina. Bol pracovníkom aparátu zahraničných vecí ako náčelník ekonomického oddelenia v krymskej vláde generála P. N. Wrangela. Tu pôsobil aj jeho učiteľ P. B. Struve, s ktorým sa však po určitom čase ideologicky rozišiel.

Po víťazstve bolševikov v občianskej vojne v roku 1920 emigroval cez Istanbul a polostrov Gallipoli do Sofie. V tomto období sa dostal do kontaktu s knihou N. S. Trubeckého *Jevropa i čelovečestvo (Európa a ľudstvo)*, ktorá významne ovplyvnila jeho myslenie. Napísal na ňu v roku 1921 rozsiahlu recenziu, ktorá vyla v časopise *Russkaja mysl'* a v ktorej použil prvý raz termín „Eurázia“ v zmysle jeho chápania ako svojbytného kultúrneho a geografického celku. Naznačuje v nej aj požiadavku kultúrnej emancipácie Ruska, resp. Eurázie⁷⁵. V Sofii krátko prednášal ako súkromný docent hospodárskej geografie na tamojšej univerzite.

Od decembra 1921 sa usadil v Prahe. V hlavnom meste Československa žil okrem obdobia svojho uväznenia až do svojej smrti. Do roku 1945 sa zaoberal vedeckou a pedagogickou činnosťou. Od roku 1922 pôsobil na viacerých školách v Prahe (Ruská právnická fakulta, Ruský inštitút poľnohospodárskeho družstevníctva, Ruská ľudová univerzita, Nemecká univerzita a počas druhej svetovej vojny pracoval ako riaditeľ Ruského gymnázia v Prahe), ale istý čas prednášal aj na Ruskom vedeckom inštitúte v Berlíne.

Ťažisko jeho výskumu spočívalo v rozvíjaní eurázijského myslenia. Publikoval však aj v oblasti histórie výtvarného umenia, sociológie a geografie. Jeho príspevky vychádzali vo viacerých eurázijských periodikách, ale aj v časopisoch iného zamerania, kde o. i. propagoval eurázijstvo. Jeho rozsiahla pedagogická a publikačná činnosť odráža jeho usilovnosť a vytrvalosť.

Počas druhej svetovej vojny podporoval boj Sovietskeho zväzu proti nemeckej agresii. Tento prístup bol v rozpore s niektorými emigrantskými kruhmi, ktoré verili v oslobodenie Ruska od bolševikov prostredníctvom víťazstva nacistického Nemecka. Keďže počas svojho pôsobenia na Nemeckej univerzite v Prahe prednášal neskoršiemu nacistickému gauleiterovi v Čechách, nedošlo k jeho uväzneniu počas nemeckej okupácie⁷⁶.

V roku 1945 bol však zatknutý sovietskou kontrarozviedkou (Smerš), deportovaný do Sovietskeho zväzu, odsúdený na 10 rokov a uväznený v gulagoch (o. i. v Mordvínsku a na Kolyme). V roku 1956 bol prepustený a vrátil sa do Prahy. Tu pôsobil ako spolupracovník viacerých vedeckých inštitúcií, vrátane Československej akadémie vied. V roku 1961 bol však v Československu znova uväznený za vydanie svojich básní, ktoré publikoval pod pseudonymom P. Vostokov, napriek tomu, že ich obsah nebol antisovietsky. Po roku bol po intervencii filozofa B. Russela bez konania procesu prepustený. Zomrel 13. apríla 1968 v Prahe.

P. N. Savickij je hodnotený rozporne, tak ako je to bežné v súvislosti s geopolitickými mysliteľmi. Na jednej strane je vyzdvihovaná jeho univerzálnosť vo vedeckom myslení. Hoci bol vzdelaním ekonóm a geograf, zaoberal sa aj históriou, sociológiou, filozofiou, ekonómiou a jazykovedou. Popri tom bol aj literátom a básnikom. Niektorí autori ho považujú za zakladateľa ruskej geopolitiky. Toto tvrdenie však možno spochybniť konštatovaním, že geopolitické myšlienky sa objavovali aj dielach jeho ruských predchodcov. R. S. Vychodec ho považuje za „prvého ruského geopolitika v plnom zmysle

⁷⁵ Voráček, E., cit. dielo.

⁷⁶ Stepanov, D. P., cit. dielo

slova⁷⁷. Tieto konštatovania vychádzajú pravdepodobne z toho, že Savickij využíval nielen termín „geopolitika“ a jeho odvodeniny, ale aj geopolitické pojmy a kategórie. Jeho zásluhou hrali geopolitické faktory eurázijstve centrálnu úlohu. Zároveň je pokladaný za integrujúcu osobnosť eurázijského myslenia.

Jeho vedecké dielo je mnohostranné a rozsiahle. Publikoval viacero kníh a množstvo článkov, zameraných najmä na problematiku geografie Ruska, na jeho históriu a hospodárstvo. Podieľal sa na vydávaní množstva publikácií, venovaných eurázijskej problematike⁷⁸. Všetky jeho diela vychádzali z premisy, že Rusko je osobitná syntéza svetovej kultúry a svetovej histórie, sformovaná vo vymedzenom časovo-priestorovom kontinuu⁷⁹. Preto má Rusko osobitné geopolitické úlohy a ciele. Savickij predpovedal napr. expanziu kultúry Ruska-Eurázie na západ, po ktorej bude európska kultúra vytlačená do Severnej Ameriky a ňou priestorovo dimenzovaná.

Dielo P. N. Savického.

Podľa E. Voráčka uvádza Savickij ako svoju odbornú prvotinu článok *K voprosu o razvitii vosproizvodstvennyh sil*. Jeho prvou prácou však bol text s názvom *O kamennom zodčestve Ukrainy* z roku 1913⁸⁰. V súvislosti s rozvojom eurázijského myslenia možno hovoriť o troch hlavných koncepciách, ktoré rozvíjal P. N. Savickij vo svojich dielach. Ide o geografickú, ekonomickú a historickú koncepciu.

Vyzdvihnúť je potrebné hlavne jeho geografickú koncepciu eurázijstva. Spočíva v interpretácii množstva faktov, zhromaždených a vyargumentovaných v súlade s odôvodnením eurázijského pohľadu na vzťahy Ruska k Európe a Ázii. Najmä na základe fyzikogeografických atribútov Savickij vyzdvihuje Rusko ako jednotný úplne autonómny svet, ktorý sa na odlišuje od Európy ako aj od Ázie. Nazýva ho Rusko-Eurázia a situuje ho do centrálnej časti najväčšej pevniny na Zemi. Eurázia však predstavuje nielen časť pevniny Starého sveta, ale najmä ideu, ktorá sa odráža v ruskej kultúre, historickú paradigmu, osobitnú civilizáciu, syntézu svetovej kultúry a svetovej histórie, rozvinutú v priestore a čase⁸¹.

V rámci svojej geografickej koncepcie presadzuje ideu vývojiska („mestorazvitija“), ktorú spomíname vyššie. Prevzal ju aj G. V. Vernadskij a dokonca aj oponent eurázijstva P. N. Miljukov. Rusko-Eurázia je podľa neho osobitný typ vývojiska, integrálna forma existencie množstva menších vývojísk. Okrem toho Savickij používa namiesto pojmu „geografický kontinent“ termín „geografický svet“ („geografičeskij mir“), ktorý je viacrozmerný, pretože berie do úvahy aj historické a kultúrne aspekty príslušnej priestorovej jednotky.

V súvislosti s Ruskom-Euráziou Savickij hovorí o „kontinente-oceáne“ („kontinent-ocean“), ktorý je geopoliticky, historicky i kultúrne jednotný. Tento kontinent-oceán takmer nesiaha k pobrežiu svetového oceána, preto je jeho účasť na oceánskej obchodnej výmene na rozdiel od Európy výrazne obmedzená. Zároveň jeho obrovská rozloha a prírodné bohatstvo môžu zabezpečiť jeho ekonomickú, historickú i kultúrnu sebestačnosť – autarkiu. Predpokladom pre vytvorenie autarkie je podľa Savického je aj symetria prírodno-vegetačných pásiem.

Transformácie v dejinách, ktoré zasahovali celý život spoločnosti vysvetľoval na báze pojmu *mutácia*. Savickij píše, že ku koncu 19. storočia bol dokončený proces sformovania Ruska-Eurázie ako „geopolitickej jednoty“. Po revolúcii Rusko vstúpilo do

⁷⁷ Vychodec, R. S.: cit. dielo.

⁷⁸ pozri Stepanov, D. P., cit. dielo, ďalej webovú stránku <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/savick.html>

⁷⁹ Baris, V. V., cit. dielo.

⁸⁰ Voráček, E., cit. dielo.

⁸¹ Dugin, A.: cit. dielo.

obdobia mutácie, ktoré je charakteristické podstatnou premenou znakov a vlastností. „Všetky dejinné hodnoty a všetky prijaté nazerania sa podrobujú preskúšaniam a novému oceneniu“⁸².

V súvislosti s politickým usporiadaním podporoval koncepciu už spomenutú ideokracie, keď tvrdil, že eurázijský štát sa musí formovať na základe duchovného impulzu zhora dole. Ideokracia môže mať rôzne formy – národná monarchia, diktatúra, resp. štát jednej strany. Štát, ktorý sa definuje geografickými kategóriami Savického, hlavne prostredníctvom vývojiska (v rozsahu Eurázie) ako imperiálneho chápania priestoru, sa však „nemôže obmedzovať žiadnymi »hranicami«, a teda nemôže byť už »štátom«, ale musí byť niečím, čo je »značne viac«“⁸³.

Geografickú koncepciu prezentoval najmä v dielach o. i. *Rossija – osobyj geografičeskij mir* (Rusko – osobitný geografický svet, Paríž – Berlín – Praha 1926), *Geografičeskije osobennosti Rossii* (Geografické zvláštnosti Ruska, Praha 1927), *Geopolitičeskije zametki po ruskoj istorii* (Geopolitické poznámky o ruskej histórii (Praha 1927), *Šestina sveta. Rusko jako zeměpisný a historický celek* (vyšlo v českom jazyku v Prahe v roku 1933) a viacero príspevkov v eurázijských periodikách a zborníkoch.

Ekonomická koncepcia P. N. Savického spočíva najmä v zdôvodnení etablovania štátno-súkromného systému ekonomiky a nevyhnutnosti ekonomickej autarkie Ruska. V tejto súvislosti poukázal na cyklickosť hospodárskeho vývoja Ruska, pričom nadviazal a rozšíril teóriu N. D. Kondratjeva. V tejto súvislosti aplikuje aj geopolitický pohľad, keď píše o dvoch odlišných typoch ekonomiky – oceánskom (s rozvinutým obchodom prostredníctvom loďstva) a kontinentálnom (so zameraním na susediace štáty po pevnine, sem patrí aj Rusko-Eurázia). Oceánsky typ je flexibilnejší a výhodnejší a je na ňom založená svetová ekonomika. Práve preto by malo Rusko smerovať k autarkii, pričom dosiahnuť tento cieľ mu výrazne napomáhajú obrovská rozloha a kolosálne prírodné zdroje.

Svoje ekonomické myslenie prezentoval v o. i. dielach *Kontinent – okean. Rossija i mirovoj rynek* (Kontinent – oceán. Rusko a svetový trh, Sofia 1921), *Proizvoditel'nyje sily Rossii* (Výrobné sily Ruska, v publikácii *Jevrazijskij sovremennik*, Berlín 1923) a *Mestorozvitije ruskoj promyšlennosti* (Mestorozvitije ruského priemyslu, Berlín 1932).

Savického historická koncepcia je založená na predpoklade, že ruská štátnosť nie je založená iba na dedičstve Kyjevskej Rusi. Z geografického hľadiska bol tento štát sformovaný v poludníkovej konfigurácii, teda v smere toku riek, čo nevyhovuje prirodzenosti Ruska-Eurázie, ktorého jednotná štátnosť musí byť založená na rovnobežkovom smere. Preto bola Kyjevska Rus podrobená Mongolmi, ktorí mocensky pôsobili v rovnobežkovom smere východ – západ. Základom ruskej histórie je preto step. Tento geopolitický atribút prevzal ruský štát po oslobodení od mongolského útlaku. Savickij píše, že bez „tatarstva“ („tatarštiny“) by nebolo Ruska.

Historické úvahy P. N. Savickij rozvíjal o. i. v dielach *Jevrazijskaja koncepcija ruskoj istorii* (Eurázijská koncepcia rukoj histórie, nepublikovaný rukopis) a „Pod'jem“ i „depresija“ v ruskoj istorii („Rozmach“ a „depresia“ v ruskej histórii, Praha 1925).

V dielach P. N. Savického nachádzame však aj iné aspekty, v ktorých rozvíjal svoj postoj k svetu. Filozofické úvahy P. N. Savického nadväzovali na tradície ruského myslenia 19. storočia. Svet je organický celok stvorený Bohom a rozvíja sa v priebehu nomogenézy v rámci zblížovania človeka s prírodou. Vývoj eurázijsťva v prvej etape jeho vývoja zhrnul v diele *V borbe za jevrazijsťvo. Polemika vokrug jevrazijsťva v 1920-godach* (V boji za eurázijsťvo. Polemika okolo eurázijsťva v 20. rokoch, Paríž 1931). P. N. Savickij bol schopný aj plodne spolupracovať s predstaviteľmi iných vied. Takto napríklad publikoval spolu s R. Jakobsonom dielo *Jevrazija v svete jazykoznanija* (Eurázia vo svete jazykovedy, Praha 1937).

⁸² Savickij, P. N. : Šestina světa. Rusko jako historický a zeměpisný celek. Praha 1933.

⁸³ Paradowski, R., cit. dielo.

V. Cymburskij poukazuje na to, že P. N. Savickij v roku 1919 publikoval prácu *Očerki meždunarodnych otnošenij* (Jekaterinburg 1919), v ktorej predpokladá víťazstvo protibolševických síl v Rusku. Rusko sa potom obráti k Európe a zapojí sa do politickej rekonštrukcie tohto kontinentu. V tomto diele autor nespomína základný atribút eurázijstva o Rusku-Eurázii ako osobitnom svete, ktorý je oddelený od Európy. Prezentyje v ňom hranicu ruskej hegemonie po hranicu Poznaň – Český masív - Terst⁸⁴.

P. N. Savickij bol prvý, ktorý vytýčil hlavné postuláty eurázijskej geopolitiky a podieľal sa na vzniku eurázijstva ako hnutia či myšlienkového prúdu. Savického práce vychádzali v obnovených vydaniach od 90. rokov minulého storočia a v súvislosti s renesanciou geopolitiky v Rusku si zachovali značnú pozornosť verejnosti. Súviselo to aj s oživením eurázijského smeru geopolitického myslenia na teritóriu bývalého Sovietskeho zväzu.

Šestina sveta ako náčrt geopolitickej osnovy eurázijstva. Súčasný kontext.

Celistvý pohľad na problematiku Ruska v hraniciach v hraniciach bývalého impéria, resp. Sovietskeho zväzu podáva práca P. N. Savického *Šestina sveta*⁸⁵, ktorá bola publikovaná v medzivojnovom období v Prahe. V tejto knihe podáva komplexný geografický, historický a najmä geopolitický pohľad na problematiku ruskej (či eurázijskej) reality. Kniha má tri časti (geopolitickú, geografickú a historickú), ktoré sa kontinuálne prekrývajú. Analýza tejto Savického práce umožňuje potvrdiť základné tézy eurázijstva, ktoré sme spomenuli v predchádzajúcom texte.

Moskovské kniežatstvo ako pôvodca zjednotenia a podmanenia rozsiahlych území prevzalo, podľa P. N. Savického, od Mongolskej ríše „veľmi cenné geopolitické dedičstvo: ideu pevného zjednotenia historických oblastí lesného a stepného pásma a návyky takéhoto zjednotenia“. Nesporný význam obrovského priestoru, zjednoteného pod spoločnou vládou však podľa neho výrazne dopĺňal komunikačný faktor, ktorý dodával tvoriacej sa Ruskej ríši rysy geopolitického výtvoru „veľkého slohu“. Otvorením cesty z Tobol'ska do Pekingu v 17. storočí vznikla pozemná komunikácia, spájajúca po súši východné a západné okraje Eurázie.

Prekročenie Uralu koncom 16. storočia a následná kolonizácia Sibíre a Ďalekého východu ruskými kolonistami mala z geopolitického hľadiska globálny význam a vytvorila z Ruska svetovú ríšu. V 19. storočí pokračovala kolonizácia do strednej Ázie a ruské hranice sa posúvali takmer neustále (aj keď v menšom priestorovom rozsahu) na západ. V celkovom rozmere nebola ruská kolonizácia nikdy spochybňovaná žiadnou mocnosťou (len fragmentárne, napr. na pobreží Pacifiku zo strany Japonska a Číny). Na východe siahala ruská kolonizácia až do tzv. Ruskej Ameriky (severozápadné pobrežie Severnej Ameriky, dnešná Aljaška). V tomto priestore sa stretli dve Európy – „ruská“ a „západná“. „Ruská“ Európa, ktorej centrum bolo vzdialené viac ako 11 000 kilometrov, musela ustúpiť a z tohto územia sa mocensky v druhej polovici 19. storočia stiahla.

Súčasťou práce P. N. Savického je aj „ruská geopolitická tabuľka“, ktorá zachytáva mohutný rozmach Ruska od teritória Moskovského kniežatstva v roku 1474 (306 000 km²) až po rozlohu medzivojnového Sovietskeho zväzu (21 156 000 km²). Od čias Petra I. po vládu J. V. Stalina sa ruské impérium rozširovalo denne v priemere o 90 km². Tento rýchly teritoriálny rast zdôraznil geograf J. Hromádka vo svojej práci *Zemepis Sväzu sovietskych socialistických republík*, keď konštatoval, že „Peter Veľký urobil z Ruska veľmoc európsku, Stalin zo Sovietskeho zväzu mocnosť svetovú“⁸⁶.

⁸⁴ Cymburskij, V.: Doždalis? Pervaja monografija po istorii rossijskoj geopolitiki.

<http://www.archipelag.ru/geopolitics/osnovi/review/wait/?version=forprint> [prístupné na webe 12. 9. 2007].

⁸⁵ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁸⁶ Hromádka, J.: *Zemepis Sväzu sovietskych socialistických republík*. Bratislava 1947.

Územný rozsah bolo po celé toto obdobie kľúčovým záujmom centralistickej ruskej vlády. Expanzia jej totiž dávala vierohodnosť a podporovala veľkoruské národné sebavedomie. Podľa J. Hromádku sú príčiny ruskej expanzie nasledovné:

1. snaha zabezpečiť sa postupom na juh a na východ pred útočnosťou Tatárov,
2. potreba prístupu k Baltu, teda snaha z ekonomických dôvodov dobyť „okno do Európy“,
3. snaha o získanie nových revírov pre lov kožušinovej zveri po ich vyčerpaní v európskej časti tajgy,
4. úsilie dosiahnuť prirodzenú hranicu stepného a pustatinového územia postupom do strednej Ázie,
5. úsilie získať prístup k teplému, nezamrzajúcemu moru na Ďalekom východe a k Čiernemu moru a zabezpečiť si z nich východ prielivmi⁸⁷.

Práve v tomto kontexte vníma P. N. Savickij geopolitické postavenie Ruska ako nepriaznivé. Ešte na začiatku 18. storočia patrilo Rusku v podstate iba jeden väčší námorný prístav – na sever vysunutý Archangelsk, ktorý bol však väčšinou roka zamrznutý. O sto rokov neskôr však Rusko ovládalo Pobaltie a pomerne značnú časť pobrežia Čierneho mora.

Postavenie Ruska na mori po dosiahnutí jeho plného územného rozsahu podľa P. N. Savického zoslabovalo „rozštvrtenie“ ruského morského pobrežia na čiernomorské, baltské, severné a ďalekovýchodné, medzi ktorými je sťažené komunikačné spojenie. Rusko je jedinou krajinou na svete, ktorá má pobrežie (spolu so zázemiami jeho prístavov) rozdelené na štyri časti. Okrem toho takmer celé patrí k zamrzajúcim moriam⁸⁸. Vzhľadom na tieto okolnosti je pre Rusko kľúčovým problémom ovládnutie ázijského pobrežia Severného ľadového oceánu, ako aj vybudovanie vnútrozemských prieplavov, ktoré by napomohli „zjednoteniu“ doteraz rozštvrteneho pobrežia Ruska. Dôsledkom toho bolo vytvorenie Severnej morskej cesty (Archangelsk – Vladivostok) a vybudovanie viacerých prieplavov (Volžsko-baltského, Volžsko-donského a Bielomorsko-baltského). Savickij zdôrazňuje, že „ako svojou minulosťou, tak aj dĺžkou svojich pobreží a počtom obyvateľstva je krajina povolaná, aby hrala vynikajúcu úlohu aj na mori“⁸⁹.

Ako sme už spomenuli, P. N. Savickij považuje samotné Rusko za akýsi „kontinent – oceán“. Práve v Rusku sa rozprestierajú jediné oblasti na Zemi, ktoré sú od pobrežia oceánu vzdialené až 2400 kilometrov. Lokalizované sú do tzv. Sedemrečia (územia, rozkladajúceho sa pozdĺž severného a severozápadného úpätia Ťan-šanu a Džungárskeho Alatau, v oblasti miest Alma-Ata a Biškek). Okrem toho Savickij upozorňuje na to, že kontinentálne oblasti „ruského sveta“ inklinujú (na rozdiel od ostatných kontinentálnych oblastí na Zemi) k uzavretým a zamrzajúcim moriam. V realite bývalého Sovietskeho zväzu to bolo Čierne more, resp. Karské more v Severnom ľadovom oceáne. Savickij píše, že samotné Rusko ako celok nemá okrem pobrežia Kamčatky prístup k „otvorenému“ moru v „pravom geografickom zmysle tohto slova, t. j. k takému vodnému vodnému bazénu, ktorý by bol zúčastnený na hydrografickej cirkulácii svetového oceánu“⁹⁰. Zároveň vyjadruje skepsu nad ďalším možným úsilím Ruska „v medziach geografického sveta, pokiaľ je otvorený jeho politicko-ekonomickému vplyvu“⁹¹ dospieť k otvorenému moru.

O neúspešnom úsilí Ruska dosiahnuť otvorené a nezamrzajúce more svedčí viacero faktov. Už Katarína II. vyslovila známu myšlienku: „Keby som žila dvesto rokov,

⁸⁷ Hromádka, J., cit. dielo.

⁸⁸ V súvislosti s globálnymi klimatickými zmenami dochádza k rozpúšťaniu ľadovej pokrývky Severného ľadového oceánu. Táto skutočnosť ovplyvnila aj geopolitické správanie Ruska v Arktíde v zmysle jeho úsilia zaistiť si kontrolu v tomto priestore.

⁸⁹ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁰ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹¹ Savickij, P. N., cit. dielo.

dostala by sa celá Európa pod ruskú vládu“. Snahy o prístup k „teplému“ moru sa tiahnu históriou posledných tristo rokov existencie ruského štátu – od perzského ťaženia Petra Veľkého cez výroky Kataríny II. po sovietsku inváziu do Afganistanu, plány sovietskeho vedenia na obsadenie západnej Európy po prieliv La Manche a výroky (dnes už marginalizovaného) V. V. Žirinovského o získaní prístupu k Indickému oceánu vojenskou cestou. Dnes je však súčasné Rusko na rozdiel od impéria a Sovietskeho zväzu „pritisnuté k severnému polárnemu kruhu“⁹². Rusko malo vždy iba polohu medzimorskú na rozdiel od polohy USA a Kanady, ktoré môžeme charakterizovať ako medzioceánske.

Rusko je teda podľa Savického najviac periférnou krajinou „v zmysle predpokladov pre účasť na oceánskej výmene“⁹³, a tak je postavené pred podmienky a problémy, ktoré sú v celosvetovom meradle špecifické (v iných častiach sveta je kontinentalita zmiernovaná priaznivejšou polohou k otvorenému moru, resp. k nezamrzajúcim moriam a priaznivejšími politickogeografickými faktormi). V nadväznosti na to vyslovuje Savickij tézu, že krajiny s „kontinentalitou“ majú väčšie predpoklady stať sa perifériou svetovej ekonomiky. Prekonanie handicapu vnútrozemia je podľa autora možné len v ekonomickej výmene so susednými oblasťami, vrátane tých, ktoré majú lepšiu, resp. priamy prístup k moru. Takto vznikajú vzájomne úzko prepojené hospodárske sféry. Tieto úvahy uzatvára Savickij myšlienkou, že „pre ďalšie osudy Ruska sú ešte dôležitejšie problémy využitia vnútrozemských susedstiev, orientácia k tým vlastnostiam, ktoré poskytuje Rusku jeho povaha súvislého pevninského masívu“⁹⁴.

Savického téza o nevyhnutnosti ekonomickej spolupráce susedných oblastí, napriek dnes už relatívne zoslabeného významu prístupu k moru, má nesporne racionálne jadro. Ekonomické kontakty strednej Ázie smerujú k prevažne k Rusku, pretože donedávna ideologická bariéra bránila rozvíjať kontakty smerom na juh, k islamským krajinám juhozápadnej Ázie.

P. N. Savickij vyčleňuje vo svojej práci z masívu pevniny Starého sveta (t.j. Európy, Ázie a Afriky) svojrázny geografický svet, ktorý možno ohraničiť približne hranicami Ruska. Pre tento celok používa názov Eurázia⁹⁵, ktorú možno „rovnako výrazne odlišovať od Európy aj od Ázie“⁹⁶, pričom z nej vyčleňuje Ďaleký východ (ležiaci východne od 120 stupňa východnej geografickej dĺžky). Za „geografické svety“ považoval Savickij také priestranstvá, ktoré možno geograficky charakterizovať podľa niekoľkých znakov naraz, na rozdiel od svetadielov, ktoré sú vyčlenené výlučne hraničnými obrysami vody a súše. Takto sú podľa neho oddelené časti pevniny, tvoriace podľa prirodzených znakov jediný celok (netreba zabúdať, že aj H. J. Mackinder kládol hranice Európy až k severnému pomedziu Sahary). Okrem toho Savickij považoval takto vymedzenú Euráziu za samostatne a ucelené „mestorazvitiťe“, („vývojisko“), t.j. „miesto vývoja ľudských spoločenskostí“⁹⁷.

P. N. Savickij podrobne rozvíja geografické špecifiká Eurázie z rôznych hľadísk, ktoré vzhľadom na zameranie príspevku nebudeme podrobnejšie rozoberať. Spomenúť však nepochybné treba špecifikum rovinatého reliéfu a s ním súvisiace pravidelné rozloženie

⁹² Skokan, L.: Kapitoly z geografie Ruska. Ústí nad Labem 1994.

⁹³ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁴ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁵ Savickij tento pojem ako prvý použil v geopolitických súvislostiach pre označenie Ruska vo význame Ruskej ríše ako „geograficky samostatného celku“ vo svojej recenzii diela N. S. Trubeckého *Európa a ľudstvo*, ktorú publikoval v roku 1921. Na túto myšlienku však prišiel už v roku 1919 (pozri Sériot, P., cit. dielo). Do prírodných vied ho zaviedol v roku rakúsky geológ E. Suess vo svojom diele *Das Antlitz der Erde (Tvár Zeme)*, v ktorom odmietal rozdelenie európskeho a ázijského kontinentu, medzi ktorými je iba konvenčná hranica. Tvoria teda jeden pevninský celok, ktorý vznikol ich spojením. Aj Savickij tvrdil, že Ural, ako uznávaná hranica medzi Európou a Áziou má umelý charakter.

⁹⁶ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁷ Savickij, P. N., cit. dielo.

rastlinných a pôdných pásiem. Pomocou tohto znaku Savickij vyčlenil tri územia (jadrá, osi), v ktorých podľa neho vznikli „zjednocovacie hnutia“ na teritóriu Eurázie v priebehu posledných sedemsto rokov: Džingischán a jeho dynastia, Timur a Moskva, resp. St. Peterburg. Centrum politického zjednotenia sa teda v histórii presúvalo v Eurázii z východu na západ. Ako píše Savickij „tam, kde sa postup eurázijskej politicko-integračnej tradície skrížil s postupom kultúrnej tradície západnej časti Starého sveta (vo forme vplyvov byzantských a európskych) ... sa vytvoril ruský politicko-kultúrny jednotiaci uzol“⁹⁸.

Autor dáva získané geografické poznatky do súvislosti s históriou, opierajúc sa o ruskú historiografiu, ktorá rovnako dospela k určeniu Ruska ako zvláštneho historického sveta. Výsledkom týchto úvah je teda nepochybné vyčlenenie Ruska ako špecifického makroregiónu a teda aj zvláštneho vývojiska. V súvislosti s kultúrno-historickými typmi (civilizáciami) N. J. Danilevského (ktorý vyčlenil takýchto 10 typov) Savickij vidí význam pojmu „vývojisko“ ako jadra genézy týchto civilizácií, ku ktorým priradzuje ako jedenástu eurázijskú⁹⁹.

V historickej časti práce Savickij vychádza z premiestňovania „smerodajných kultúrnych stredísk“ v Starom svete z klimaticky teplých pásiem (Mezopotámia, Egypt) na sever do oblastí miernejších (Británia). Zdôrazňuje, že tento proces má všesvetový historický význam, pretože práve európska kultúra „našla v sebe schopnosť, aby roztrhla putá vnútroplanetárnej odlúčenosti a viac či menej podriadila celý svet svojmu vplyvu“¹⁰⁰. P. N. Savickij usudzuje, že „chlad je rozhodujúcim činiteľom vývoja“¹⁰¹. Pri predpoklade uchovania trendu predúvania „osvetových stredísk“ smerom do chladnejších oblastí (v ktorom našiel tisícročné časové periódy) bude možné hľadať takéto stredisko v budúcnosti v oblasti s priemernou teplotou 0 až 5° Celzia. Tam možno podľa neho zaradiť USA a Rusko. V geografickom zmysle je Severná Amerika vzdialenejšia Európe než Rusko-Eurázia. Ak nepatrí budúcnosť Európe, je to práve Rusko-Eurázia ako nástupca dedičstva západnej časti Starého sveta.

Pre dejinný vývoj Eurázie, ako aj Ruska považuje Savickij za určujúce faktory i stepné prostredie a kočovný spôsob života, ktoré vyústili do „stepnej kultúry“. Prostredníctvom Tatárov priniesla do Ruska „jedinečné mongolské cítenie pevniny“, nachádzajúce sa aj v rozmachu ruských výbojov. „Rusko je následovníkom Veľkých Chánov, pokračovateľom diela Džingischánovho a Timurovho, zjednotiteľom Ázie...“¹⁰².

Savickij sa preto podrobne zaoberá významom kočovníkov v eurázijskom svete. Za stredisko kočovnej civilizácie („vývojisko“) považuje „chingansko-karpatský pravouholník stepí“ ako „Stredomorie“ kontinentálnych priestranstiev. Odtiaľ viedli pohyby, siahajúce od Európy (Huni, Mongoli). Až Rusku sa podaril obchvat severnej strany tohto „pravouholníka“, čo vytvorilo predpoklady na jeho ovládnutie (tento proces trval až do druhej polovice 19. storočia, pričom východnú časť „pravouholníka“ ovládla formálne Čína). Savickij nachádza viaceré paralely pôsobenia Mongolskej ríše (resp. Zlatej hordy) a Ruska, pôsobenie, v ktorom sa prejavili geopolitické a hospodárske inklinácie, vedúce k vytvoreniu Ruskej ríše. „... Príslušnosť ku geopolitickému systému Zlatej Hordy a spojenosť s ňou sa ťahne ... ruskými dejinami posledných storočí“¹⁰³.

⁹⁸ Savickij, P. N., cit. dielo.

⁹⁹ Aj tvorca diskutovanej teórie konfliktu civilizácií S. Huntington vyčleňuje medzi súčasnými civilizáciami osobitnú slovansko-ortodoxnú civilizáciu, ktorá však nie je vymedzená hranicami Eurázie v zmysle Savického..

¹⁰⁰ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰¹ Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰² Savickij, P. N., cit. dielo.

¹⁰³ Savickij, P. N., cit. dielo.

Súperenie Moskvy s poľsko-litovským štátom na začiatku 17. storočia o dominanciu nad východnou Európou charakterizuje autor ako stretnutie dvoch svetov: „sveta určovaného zložitým súborom byzantských a mongolských tradícií, stále ... dokonalejšie prekrývaných ... prvkom neruskosti a druhého sveta, určovaného prvkom latinstva ... To je prvé a približné stanovenie Eurázie a Európy ako zvláštnych historických svetov“¹⁰⁴. Poľsko-Litva podľa Savického nemohli zjednotiť východnú Európu, pretože „ruskosť je nezlučiteľná s latinstvom“. A latinstvo bolo nezlučiteľné so zjednocujúcou úlohou v eurázijskom svete.

P. N. Savickij uzatvára knihu kapitolou o jednotnosti Eurázie, pričom ju považuje za geografický svet, ktorý je predurčený „na vytvorenie jednotného štátu“. Proces vytvorenia Ruska-Eurázie ako geopolitickej jednoty bol podľa neho v hlavných rysoch dokončený koncom 19. storočia.

Neoeurázijstvo.

Viacerí súčasní ruskí autori, aj keď nespájajú termín Eurázia s bývalým Ruskom, zdôrazňujú špecifikum Ruska ako eurázijskej krajiny. O. V. Gricaj zdôrazňuje, že „nevyvoláva pochybnosť, že popri spoločenstve s Európou, Rusko, rozložené na styku veľkých svetových civilizácií, tradične vsávalo črty každej z nich, slúžilo ako most medzi Európou a Áziou, kresťanstvom a islamom“¹⁰⁵. Rusko sa ako geopolitický útvar globálnej mierky s jeho ohromnými rozmermi muselo stať odlišným od vlastného európskeho sveta.

Ideály eurázijstva sú v súčasnom Rusku opäť živé a, ako píše I. Torbakov¹⁰⁶, preplietajú sa s ďalšími teóriami, spoločne vytvárajúc ideológiu statizmu. Torbakov cituje o. i. aj A. Prochorova, ktorý napísal: „Keď ešte existovalo impérium, tak som ... vedel a chápal, že náš obrovský eurázijský kolos obsahuje hlboký, fundamentálny, geopolitický *raison d'être*“¹⁰⁷. Spoločensko-politické zmeny v Sovietskom zväze a v Rusku viedli k obnoveniu starých a ku vzniku nových smerov myslenia, medzi nimi aj eurázijstva. Pre jeho súčasnú ideovú renesanciu sa ustálilo pomenovanie neoeurázijstvo. Jeho prudký rozvoj po rozpade Sovietskeho zväzu na začiatku 90. rokov viedol ku konštatovaniu, že tento smer myslenia nahradil marxisticko-leninskú ideológiu. G. Džemail píše, že „po diskreditácii marxizmu a likvidácii politických následkov októbra 1917 sa geopolitika stala základom pre »národnú ideu« Ruska“¹⁰⁸.

Neoeurázijstvo preniklo do mnohých centier ruskej inteligencie, kde sa diskutovalo o budúcnosti ruského štátu. Jeho heslá o obrode mocenskej úlohy Ruska v jeho bývalom priestorovom rozsahu sa stali čoskoro populárnymi a spôsobili skonsolidovanie viacerých skupín a ich prívržencov. Eurázijské idey sa čoskoro dostali na stránky viacerých periodík, akými sú *Zavtra*, *Naš sovremennik*, *Moskva*, *Molodaja gvardija*, *Sovjetskaja Rosiija*, *Put'* a iné.

Súčasný neoeurázijstvo nemožno považovať za jednotný ideový monolit. Podľa V. A. Senderova¹⁰⁹ v súčasnom Rusku existujú dve vetvy neoeurázijstva: prvú z nich reprezentuje A. G. Dugin a jeho prívrženci a druhú „seriózni“ výskumníci, medzi ktorými dominuje „ľavé“ krídlo. Tézy neoeurázijstva sa zakladajú na obnove klasických princípov, ktoré presadzovali „klasici“ eurázijstva. Táto obnova však prebiehala a prebieha v priebehu kvalitatívne novej historickej etapy. Podobne ako „klasické“ eurázijstvo, aj neoeurázijstvo stavalo na

¹⁰⁴ Savickij, P. N., cit. dielo

¹⁰⁵ Gricaj, O. V.: *Rossia v novom jevropeskom mire: utopia ili geopolitičeskaja real'nost'*. Izvestija RAN, ser. geogr., 1992, 3, 117-127.

¹⁰⁶ Torbakov, I.: „Statiki“ a ideologija ruského imperiálneho nacionalizmu. *Medzinárodné otázky*, 1993, č. 1-2, 102-114.

¹⁰⁷ Prochorov, A., cit. Torbakov, I., cit. dielo.

¹⁰⁸ Džemail, G., cit. dielo.

¹⁰⁹ Senderov, V. A., cit. dielo.

myšlienkach, prevzatých od F. Ratzela, H. J. Mackindera a K. Haushofera. Medzi nimi využívalo aj aj tézu o neodvratnosti konfliktu medzi kontinentálnymi a oceánskymi mocnosťami, ktorý predpovedajú idey „klasickú“ geopolitiky, zvyrazňujúce význam vnútrozemia Starého sveta, ktorým je Rusko-Eurázia v zmysle Heartlandu H. J. Mackindera. Rozvinuté myšlienky eurázijstva mohli byť použité v ideovom boji po rozpade Sovietskeho zväzu. Neoeurázijstvo rozvinulo každú zo základných eurázijských téz v súlade s aktuálnymi potrebami obnovy ruského sebavedomia a výlučnosti. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť najmä dielo L. N. Gumil'ova a A. G. Dugina.

Ruský geograf, historik a etnograf L. N. Gumil'ov (1912 – 1992) bol prvým významným propagátorom eurázijstva po smrti jeho najvýznamnejších predstaviteľov, pričom sa sám pokladal za „posledného eurázijca“. Je príznačné, že k tomu došlo v poslednom období existencie Sovietskeho zväzu, keď sa začal presadzovať názorový pluralizmus¹¹⁰. Gumil'ov bol synom ruského básnika N. S. Gumil'ova a poetky A. A. Achmatovovej. Počas komunistického režimu skúmal a tvoril v podmienkach cenzúry a autocenzúry a teda nemohol sa deklarovať ako prívrženec „nepriateľskej“ eurázijskej ideológie. Nevenoval pozornosť politickým súvislostiam svojho bádania, napriek tomu bol však viackrát uväznený. V gulagu sa stretol s P. N. Savickým, ktorý výrazne ovplyvnil jeho myslenie a tvorbu¹¹¹.

S menom L. N. Gumil'ova je spojené obnovenie eurázijského hnutia, ktoré možno datovať do polovice 60. rokov minulého storočia. Najvýznamnejším dielom L. N. Gumil'ova bola kniha *Etnogenez i biosfera Zemli (Etnogenez a biosféra Zeme)*, ktorá vyšla v roku 1976. Okrem toho publikoval aj práce *Po povodu predmeta istoričeskoj geografii (O predmete historickej geografie)*, 1965) a *Drevnjaja Rus i Velikaja Step (Stará Rus a Veľká Step)*, 1989)¹¹².

Význam Gumil'ovovho diela tkvie najmä v tom, že k syntéze histórie, geografie a geopolitiky, realizovanej klasikmi eurázijstva N. S. Trubeckým, P. N. Savickým a G. V. Vernadským doplnil vlastné idey. Sformuloval geopolitickú doktrínu „passionárnosti“, vyššej aktivity. Vychádzal z toho, že niektorí ľudia disponujú extrémnou energiou, získanou impulzmi, vychádzajúcimi z vesmíru¹¹³. Tento prebytok energie nazýva passionárnosť a ľudí – nositeľov takýchto schopností „passionárcami“. V prípade zjednotenia passionárcov vzniká vrchol passionárnosti, čo vedie k vytvoreniu jediného etnického sveta v podobe „superetnosu“. Tým vysvetlil príčinu pozitívnej alebo negatívnej komplementárnosti medzi etnosmi, ktorú eurázijci nedefinovali. V prípade Eurázie sú superetnosom Veľkorusi¹¹⁴, sformovaní na základe spojenia turkických a slovanských faktorov a zo spojenia Stepí a Lesa.

Ani Gumil'ov sa teda nevyhol deterministickému prístupu, keď dával dôraz na tesnú závislosť medzi prírodnými podmienkami a etnicko-demografickými procesmi v prostredí Eurázie, výsledkom čoho bolo utvorenie sa špecifického kultúrno-civilizačného typu ľudí, ktorí tu žijú. Geografické prostredie bolo podľa neho rozhodujúcim faktorom, ktorý vplýval na vytváranie spoločnej histórie, kultúry či tradícií ľudí v ňom žijúcich.

¹¹⁰ Myšlienky L. N. Gumil'ova vplývali aj na politické vedenie Sovietskeho zväzu, ktoré až do obdobia prestavby dodržiavalo eurázijskú orientáciu, aj keď to nepriznávalo (pozri V. V. Boris, cit. dielo).

¹¹¹ Okrem toho Gumil'ov ovplyvnil aj myslenie a tvorbu ruského geografa S. B. Lavrova (1928 – 2001), s ktorým pôsobil na Leningradskej štátnej univerzite po prepustení z GULAGu v roku 1962. Lavrov je považovaný za „eurázijského geopolitika“ (pozri Orehov, A.: Jevrazijskij geopolitik (o žiznennom puti Sergeja Borisoviča Lavrova), http://www.arcipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/lavrov/geopolitic/?version=forprint [prístupné na webe 18.3.2008]).

¹¹² L. N. Gumil'ov vo svojich prácach, ktoré vyšli počas sovietskej vlády z pochopiteľných nepoužíval termín geopolitika a nahradil ho pojmom „globálna história“ (pozri Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E.: Evoljucija geopolitičeskich vozzrenij v otečestvennoj nauke. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya08.htm> [prístupné na webe 12.9.2007]).

¹¹³ Osnovy jevrazijskaja..., cit. dielo.

¹¹⁴ Tento superetnos bol podľa Gumil'ova rozdelený na etnosy (ruský, bieloruský, ukrajinský, kazašský a turkménsky) a na subetnosy (napr. donskí, resp. amurskí kozáci).

Gumiľov pokladal za *etnos* každú ľudskú komunitu – národ, národnosť, kmeň a rodový zväz - ktorá bola sformovaná na báze spoločného historického osudu. Každý etnos sa rodí, dospieva, starne a umiera. Pritom ani jeden etnos nie je izolovaný a teda si udržiava rôznorodé kontakty s inými etnosmi, ktoré sú založené na sympatii alebo antipatii, priateľstve alebo nepriateľstve, vyúsťujúcej do už spomínanej komplemantárnosti. Pozitívna komplemantárnosť u Rusov smerovala k ázijským etnosom, najmä k Mongolom (ale aj k ugrofínskym etnikám)¹¹⁵. Vo vzťahu k európskym katolíckym národom bola takáto komplemantárnosť zložitá, resp. negatívna (nefungovala). Z uvedeného vyplýva záver, že históriu Ruska nemožno pochopiť bez poznania rusko-mongolských etnických kontaktov a histórie Eurázie.

Podobne ako eurázijci, aj Gumiľov teda zameriaval svoju pozornosť na históriu impérií kočovníkov Východu, ako aj na výskum nezaslúžene zabudnutého etnického a kultúrneho dedičstva eurázijských kočovníkov, akými boli Húni, Mongoli a Turci. Na rozdiel od zakladateľov eurázijstva bagatelizoval vplyv byzantskej kultúry na utváranie ruskej duše¹¹⁶, ale v súlade s ich myslením hodnotil Západ („Európu“) vo vzťahu k Eurázii negatívne, ako destabilizujúci faktor.

Spojenie diela L. N. Gumiľova s myslením P. N. Savického a N. S. Trubeckého spočíva v tom, že všetci traja rozvíjali idey N. Ja. Danilevského o kultúrno-historických typoch a koncepciu organického rozvoja K. N. Leontjeva.

Publicista, religionista a filozof A. G. Dugin (*1962) nadviazal na eurázijské idey a na dielo L. N. Gumiľova, prispôbil ich však potrebám, vyplývajúcim z jeho predstavy obsahu ruskej národno-štátnej doktríny. Ide o plodného autora, ktorý po roku 1990 publikoval viacero zásadných prác. Patria medzi ne diela *Puti absoljuta* (1990), *Misterii Jevrazii*, *Konspiologija*, *Konservativnaja revoljucija*, *Finis Mundi*, *Tampljeri proletarijata*. Najvýznamnejším je dielo *Osnovy geopolitiki*, vydané v roku 1999. Jeho diela ako aj verejné vystúpenia mu umožnili zoskupiť okolo seba početnú skupinu prívržencov. Myšlienky Dugina sú totiž zhodné s mnohoročnými tradíciami teritoriálnej expanzie, ktoré sú hlboko zakorenené v mentalite ruských politických elít.

Dugin pokračoval v rozvíjaní tézy o vybudovaní veľkej eurázijskej civilizácie ako zabezpečení trvalých elementov, týkajúcich sa tu žijúcich ľudí. Táto civilizácia by mala byť inštitucionalizovaná v podobe pevninského eurázijského impéria, ktoré by siahalo od Britských ostrovov po Vladivostok, centrom ktorého sú obrovské priestory Sibíre a strednej Ázie. V dĺžkovom smere by malo siahať od Barentsovho mora po Indický oceán¹¹⁷. Program vytvárania takejto ríše nazýva Dugin „sobiranije imperii“. V priebehu tohto procesu dôjde k destabilizácii globálneho politického systému, ktorá napomôže vzniknúť novému geopolitickému poriadku. Jeho súčasťou bude obrozené eurázijské impérium.

Toto impérium musí byť podľa Dugina nielen eurázijské, ale neskôr aj „kontinentálne a v perspektíve svetové“, pretože „vojna o vládu nad svetom sa ešte neskončila“¹¹⁸. V rámci tohto impéria presadzuje spoluprácu pravoslávia a islamu¹¹⁹. Nová svetová eurázijská veľmoc vznikne nielen ako integrácia východných Slovanov a mongolských a ugrofínskych národov, ale aj ako efekt plodnej spolupráce pravoslávia a islamu. Pravoslávie je však potrebné podľa Dugina zakomponovať do spoločensko-politického systému ruského štátu, tak ako je to v prípade islamu.

¹¹⁵ Vzájomné prekrytie slovanských, turanských a ugrofínskych elementov bolo podľa Gumiľova príčinou vzniku veľkého ruského impéria

¹¹⁶ Eberhart, cit. dielo.

¹¹⁷ Napĺňa tak tradičnú koncepciu ruskej geopolitiky, spočívajúce v nevyhnutnosti získať prístup k otvorenému teplému moru.

¹¹⁸ Dugin, A. G., cit. dielo.

¹¹⁹ Islam je podľa Dugina zjednodušenou formou provoslávia, určenou pre ľudí Púšte.

Dugin viaže neoeurázijstvo s binárnou geopolitickou koncepciou antagonizmu medzi morskou a pevninskou mocou (telurokraciou a talasokraciou), ktoré predstavujú dve veľké civilizácie – eurázijská a americká¹²⁰. Podobne ako tvorcovia pôvodného eurázijstva presadzuje tézu o prirodzenom nepriateľstve Západu a Eurázie. Príčinou sú neprekonateľné rozdiely medzi spôsobom života ich obyvateľov. Na Východe (v Eurázii) dominuje duchovný element nad matériou, tradícia má väčší význam ako demokracia a záujmy kolektívu prevažujú nad záujmami jednotlivca. Takéto neprekonateľné rozpory môžu viesť nielen k politickému, ale aj k vojenskému stretu¹²¹.

Eurázijstvo Dugin charakterizuje ako zložitú geopolitickú koncepciu, ktorá v sebe spája východnú vetvu ľudskej civilizácie, ktorá môže vytvoriť blok štátov a národov, ktoré odmietajú uznať imperatív liberálnodemokratickej ideológie, potenciálne vytvárajúcich vojenskú alianciu „východných »telurokratických« krajín“, sociálne orientovaných na „ideokraciu“, sociálny štát a nekapitalistické ekonomické zriadenie¹²². Eurázijská idea sa je predurčená stať sa novou univerzalistickou ideou, ktorá nahradí komunizmus a jej realizácia opätovne spojí rozpadnuté postsovietske spoločstvo.

Je to práve eurázijská geopolitika Dugina, ktorá kríži duchovné tradície Ruska-Eurázie s ideami nemeckej geopolitickej školy na čele s K. Haushoferom. Tak eurázijské myslenie transformoval v zmysle prechodu od „antieuropeizmu“ k „antiatlantizmu“. Neoeurázijstvo sa tak stalo spojencom všetkých síl, usilujúcich sa o zjednotenie Európy proti cezatlantickej spolupráci s USA. Spolu s predstavami o rozsahu Eurázijského impéria ide o „vytlačenie“ Západu na druhý breh Atlantiku.

Zástancovia neoeurázijstva vytvorili politické strany, ktoré deklarovali príslušnosť k tejto ideológii¹²³. Nemožno však povedať, že neoeurázijstvo sa stalo nosnou myšlienkou ruskej štátnej doktríny a nie je výraznejšie prijímané ruským štátotvorným národom ako ideológia, ktorá formuluje a chráni jeho záujmy¹²⁴. Kritici tvrdia, že súčasné neoeurázijstvo neakceptuje učenie L. N. Gumiľova, hoci práve ono vytvára predpoklady jeho transformácie na súčasnú štátnu ideológiu Ruska.

Podobne ako eurázijstvo, aj neoeurázijské idey (najmä tézy A. G. Dugina) boli v prostredí ruského politického myslenia podrobené kritike, najmä zo strany liberálnych a demokratických zoskupení. Oponentmi eurázijstva boli najmä tzv. „západníci“, podporujúci orientáciu Ruska na spoluprácu so západnými krajinami. Viacerí autori poukazujú na absenciu realizmu v Duginových ideách. Považujú ich za anachronické, nezodpovedajúce súčasnej situácii v meradle Ruska i sveta.

Záver.

Súčasná geopolitická myslenie v Rusku musí reagovať aj na novú situáciu krajiny v postsovietskom období, ktoré je príznačné spormi centra s regiónmi, usilujúcimi sa o väčšiu samostatnosť, pričom odmietajú akceptovať moskovský centralizmus. Pre viaceré regióny je Moskva komunikačne veľmi vzdialená a tak hľadajú skôr ekonomické kontakty s príslušnými oblasťami v zahraničí.

¹²⁰ Tieto predstavy nadväzujú na binárnu geopolitickú koncepciu, rozvíjanú na Západe od konca 19. storočia o protiklade pevniny a mora. Pripomínajú sa aj paralely eurázijstva a neoeurázijstva s geopolitickou koncepciou H. J. Mackindera o *geografickej osi histórie*, ktorú neskôr pomenoval *Heartland*. Eurázijstvo naplňa podľa nich túto koncepciu bohatým etnografickým a historickým obsahom, odhaľujúcim sociokultúrnú dynamiku ruskej geopolitiky (pozri Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E., cit. dielo).

¹²¹ Eberhardt, P., cit. dielo.

¹²² Slovar. Osnovnyje geopolitičeskije terminy. <http://www.geopolitics.rulindex.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].

¹²³ Ide o Eurázijskú stranu na čele s A. V. Nijazovom a stranu „Eurázia“, ktorá je vedená A. G. Duginom.

¹²⁴ Šiškin, I. S.: Russkij vopros i jevrazijstvo. http://www.e-journal.ru/p_euro_st4-22.html [prístupné na webe 12.9.2007].

V prvých rokoch po rozpade Sovietskeho zväzu, po vzniku Spoločenstva nezávislých štátov sa toto zoskupenie považovalo iba „za prechodnú formu medzi bývalým Sovietskym zväzom a budúcim (unitárnym) štátom, ktorý tvoria bývalé republiky ZSSR¹²⁵“. Predsa však došlo ku krokom, ktoré posilnili eurázijskú pozíciu Ruska v podobe vzniku „nových“ spoločenstiev v postsovietskom priestore, ktorých oporami sú Rusko a Kazachstan.

Je zrejmé, že P. N. Savickij vo svojej dobe nepredpokladal vývoj, smerujúci k rozpadu „eurázijského“ štátu, nástup nacionalizmu a regionalizmu vyúsťujúcich do separatizmu, ako aj zostrenie vnútroekonomických rozporov podporujúcich tendencie ďalšej fragmentácie a balkanizácie Ruska. Prekonaniu týchto trendov sú preto venované aj myšlienky návratu „veľkoruskej“ štátnosti, ovinutej okolo „Eurázie“.

Donedávna sťažoval situáciu Ruska fakt, že počas obdobia sovietskej vlády nebola ruská štátnosť fakticky definovaná a v podstate existovala akási symbióza medzi chápaním Ruska a Sovietskeho zväzu. Ruskému vedeniu sa však (najmä po roku 2000) podarilo vyprodukovať novú ideu ruskej štátnosti a tým v značnej miere eliminovať odstredivé snahy. Ukazuje sa, že práve od transformácie imperiálneho vedomia k národnému závisí budúcnosť Ruska. V tomto kontexte je potrebné chápať úspech V. V. Putina. Demokracia v súčasnom Rusku predpokladá jeho premenu z imperiálneho štátu na štát národný (podobne ako transformácia osmanskej ríše na sekularizovanú a nacionalistickú Tureckú republiku).

Súčasnú Rusko intenzívne pracuje na definovaní svojho historického smerovania, na svojich cieľoch a prioritách v novej geopolitickej situácii. Pokračuje v charakterizovaní svojho miesta v kontexte európskej i svetovej civilizácie. K tomuto hľadaniu výrazne prispieva aj neoeurázijstvo. Svet by však viac očakával presadenie ideí, spojených s prekonaním ruského imperiálneho komplexu a so zaradením sa Ruska medzi ostatné „neimperiálne“ krajiny. Ukazuje sa však, že idey eurázijstva k takémuto cieľu neprispievajú.

Absencia štátnej idey však môže prispieť k ďalšej fragmentácii Ruska, čím by mohlo vzniknúť nebezpečné geopolitické vákuum, ktoré by výrazne zosilnilo pravdepodobnosť globálnej destabilizácie. Eliminácia takýchto trendov bola podmienená vznikom silnej centrálnej moci, ktorá začala kontrolovať regionálne aktivity. Takto sa po roku 2000 vytvorila relatívne stabilná mocenská štruktúra, spojená s upevnením vnútornej geopolitickej stability.

Ako sme už spomenuli, neoeurázijstvo sa uplatnilo aj v praktickej ruskej politike¹²⁶. Z neoeurázijských myšlienok vychádzajú zahraničnopolitické projekty „nového eurázijského bloku“ z roku 1993, ktorý by mal prostredníctvom Ruska spojiť francúzsko-nemecké spojenectvo s ázijským zoskupením, ktorý tvoria Čína, India a moslimský svet. Argumenty neoeurázijstva sa odrážajú aj v navrhovanej osi Moskva – Berlín, ktorá je spojená s ruskou podporou vytvorenia Mitteleuropy pod dominanciou Nemecka¹²⁷.

Okrem toho neoeurázijstvo zdôvodňuje uplatňovanie ruskej dominancie v „blízkom zahraničí“, teda v štátoch, ktoré vznikli po rozpade Sovietskeho zväzu. Nachádza tu aj mnohých spojencov, ktorí podporujú realizáciu eurázijského konceptu. Kazašský prezident N. Nazarbajev¹²⁸, ako stúpenec eurázijských teórií podporoval vytvorenie tzv. eurázijského spoločenstva ako nástupcu Sovietskeho zväzu, pričom sa pridal ku každej iniciatíve, zameranej na integráciu Ruska s krajinami strednej Ázie¹²⁹.

¹²⁵ Torbakov, I., cit. dielo.

¹²⁶ Jednou z príčin úspechu eurázijstva v súčasnom Rusku je aj jeho odmietanie univerzalistického západného modelu a presadzovanie idey o vytvorení polycentrického sveta. Je známe, že ruská zahraničná politika odmieta monocentrické usporiadanie globálnej rovnováhy na čele s USA.

¹²⁷ Thomová, F.: Eurasianismus – nová ruská zahraniční politika. Střední Evropa, 1994, 44-45, 115-123.

¹²⁸ Eurázijské myšlienky našli odraz aj vo formulovaní štátnej idey Kazachstanu.

¹²⁹ Podľa niektorých autorov toto „nazarbajevovské eurázijstvo“ nemá nič spoločné s vedeckým eurázijstvom ani s neoeurázijstvom. Jeho zmysel spočíva v snahe zaangažovať Rusko na udržaní vlády súčasnej kazašskej garnitúry (pozri Morozov, Je. F.: Centralnoazijskij kotjol: vzgljad severa,

Možno konštatovať, že eurázijskými myšlienkami bol v počiatočnom období svojho vládnutia ovplyvnený aj ruský prezident Putin, ktorý upieral pozornosť na východ¹³⁰. Prejavilo sa to v jeho úsilí o upevnenie Spoločenstva nezávislých štátov a tiež v pláne na vytvorenie Eurázijského ekonomického zväzu (Eurozes), ktorého členmi by mali byť Rusko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan. Okrem toho sa Rusko iniciatívne podieľalo v druhej polovici 90. rokov minulého storočia na upevnení spolupráce viacerých „eurázijských“ štátov a to nielen postsovietskych krajín. Toto úsilie vyvrcholilo v roku 2001 do podpísania dohody o vzniku Šanghajskej organizácie spolupráce, ktorej členmi sú Rusko, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Uzbekistan a Čína. Napriek tomu boli zástancovia východnej orientácie Ruska nespokojní s Putinovou politikou a kritizovali ju ako podliehanie vplyvu „atlantizmu“¹³¹.

Podľa J. E. Mroza mali Rusi „vždy pocit, že sú vo svete poverení zvláštnym poslaním, a že ich očakáva veľmi duchovný osud. Preto za typicky ruskú môžeme označiť ruskú snahu definovať sa....“¹³². Túto tézu podporuje aj A. Adler¹³³, ktorý konštatuje, že Rusi, pre ktorých sa náboženstvo a národ stali jednotou, boli po dobytí Carihradu predurčení prijať žezlo od Byzancie. Odvtedy u nich pretrváva presvedčenie, že je im súdený veľký osud účasti na univerzálnom projekte. K jeho realizácii v osobitnom variante malo prispieť aj eurázijstvo v jeho „klasickej“ i súčasnej podobe.

Ako píše R. Paradowski, eurázijstvo v spojení s európskou ideológiou konzervatívnej revolúcie a s ruskými geopolitickými teóriami, ktoré vždy považovali severnú Euráziu za srdce sveta, je „hotovým, všestranne rozpracovaným projektom rekonštrukcie a expanzie veľkého Ruska“¹³⁴. Podľa E. Voráčka, ktorý sa systematicky venuje tejto problematike, „rad aspektov eurázijstva zostáva naďalej nejasný a vyžaduje si ďalšie štúdium“¹³⁵.

Vzhľadom na svoje špecifiká, ktorými sa výrazne líši od ostatných štátov, musí Rusko rozpracovať vlastnú štátnu ideu. Ale to nie je v histórii Ruska nič nové. V podstate jeho význam a prežitie ako veľmoci nadväzuje na jediný variant – stať sa aktívnym aktérom v eurázijskom priestore. Táto cesta však určite nie je v súlade s rigoróznymi predstavami „nových“ eurázijcov.

Literatúra

Baczwarow, M. – Suliborski, A. (2002): Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce. Warszawa.

Baris, V. V (2007): K voprosu ob etapach razvitiya geopolitiki a jejo istoriko-filosofskich osnovanij. http://www.philos/art/2003/baris_geopol.htm [prístupné na webe 12. 10. 2007].

Berďajev, N. (1925): Jevrazijskij vestnik. Berlin.

Cymburskij, V. (2007): Dožďalis? Pervaja monografija po istorii rossijskoj geopolitiki. <http://www.archipelag.ru/geopolitics./osnovi/review/wait/?version=forprint> [prístupné na webe 12. 9. 2007].

http://www.analitika.nl/sbornik_morozov_1.htm [prístupné na webe 2. 4. 2007]).

¹³⁰ I. N. Panarin pokladá za prelomový bod Putinovej politiky v smere vytvorenia „Eurázijskej Rusi“ jeho prejav 9. mája 2005 pri príležitosti 60. výročia víťazstva nad fašizmom (pozri Panarin, I. N.: Ot Rossii k jevrazijskoj Rusi, <http://www.panarin.com/doc/106/print> [prístupné na webe 2. 4. 2008]).

¹³¹ Šubin, S. I., cit. dielo. Atlantická (teda „západná“) geopolitika bola obviňovaná z úsilia o potlačanie eurázijstva v obsahu ruskej idey a zo snahy o rozbitie Ruska.

¹³² Mroz, J. E.: Rusko a Východná Európa: pomôže im Západ? Medzinárodné otázky, 1993, 1-2, 89-101.

¹³³ Od Ivana Hrozného po Jeľčina. Interview s A. Adlerom. Výber, 1991, 24, 30.

¹³⁴ Paradowski, R.: cit. dielo.

¹³⁵ Voráček, E., cit. dielo.

- Dugin, A.(1997): Osnovy geopolitiki. Geopolitičeskije buduščee Rossii. Moskva..
- Džemail, G.(2007): Sud'ba ponjatij. <http://www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/01/393/72.html> [prístupné na webe 12. 10. 2007].
- Eberhardt, P.(2005): Rosyjski euraziatyzm i jeho konsekwencje geopolityczne. Przegląd geograficzny, 2005, 77, 2, 171-192.
- Gricaj, O. V.: Rossia v novom jevropejskom mire: utopia ili geopolitičeskaja real'nosť. Izvestija RAN, ser. geogr., 1992, 3, 117-127.
- Gricanov, A. A (2007): Jevrazijstvo. <http://velikanov.ru/philosophy/evrazijstvo.asp> [prístupné na webe 5. 9. 2007].
- Hromádka, J.(1947): Zemepis Svāzu sovietskch socialistických republík. Bratislava.
- Ištók, R. (2004): Politická geografia a geopolitika. Prešov.
- Kefeli, I. F., G. N. Popov, Suchova, V. E.: Evoljucija geopolitičeskich vozzrenij v otečestvennoj nauke. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya08.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].
- Knobloch, E. (2008): Nomádi a Rusové. Asijské vlivy v ruských dějinách. Triton, Praha.
- Kubeszko, L.(2007): Eurazja – geopolityka i tradycja. Polityczne i ideowe koncepcje Aleksandra Dugina. <http://haggard.w.interia.pl/dugin.html> [prístupné na webe 17.6.2007].
- Kuzmin, A. G.: „Jevrazijstvo“ a „geopolitika“. http://www.zhu.ru/41_7htm [prístupné na webe 22. 10. 2007].
- Ljuks, L. (1990): Jevrazijstvo. Strana i mir, 55, 1, 117-127.
- Makarov, V. G. (2006): „Pax rossica“. Istorija jevrazijskogo dviženija i sud'by jevrazijcev. Voprosy filosofii, 74, 9, 102-117.
- Morozov, Je. F. (2008): Centralnoaziatskij kotjol: vzgljad severa. http://www.analitika.nl/sbornik_morozov_1.htm [prístupné na webe 2 4. 2008].
- Mroz, J. E.(1993): Rusko a Východná Európa: pomôže im Západ? Medzinárodné otázky, 1993, 1-2, 89-101.
- Od Ivana Hrozného po Jeľcina. Interview s A. Adlerom. Výber, 1991, 24, 30.
- Orehov, A. (2008): Jevrazijskij geopolitik (o žiznennom puti Sergeja Borisoviča Lavrova). http://www.arcipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/lavrov/geopolitic/?version=forprint [prístupné na webe 18.3.2008].
- Osnovy jevrazijstva. Analitičeskije projekty Meždunarodnogo „Jevrazijskogo dviženija“. Obzor jevrazijskoj ideologii (osnovy ponjatija, kratkaja istorija). <http://www.eurazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=826> [prístupné na webe 5. 9. 2007].
- Panarin, I. N. (2008): Ot jedinoj Rosii k Jevrazijskoj Rusi. <http://www.panarin.com/doc/106/print> [prístupné na webe 2. 4. 2008].
- Paradowski, R.(2003): Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei. Warszawa.
- Savickij, P. N. (1933): Šestina světa. Rusko jako historický a zeměpisný celek. Praha.
- Senderov, V. A.(2004): Neojevrazijstvo: real'nosti, opisnosti, perspektivy. Voprosy filosofii, 74, 6, 22-37.
- Sergunin, A. A. (2002): Měníci se paradigma. Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku. Mezinárodní vztahy, 2002, 2, 27-46.
- Sériot, P.(2002): Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě. Praha.
- Skokan, L.(1994): Kapitoly z geografie Ruska. Ústí nad Labem.
- Slovar. Osnovnyje geopolitičeskije terminy. <http://www.geopolitics.rulindex.htm> [prístupné na webe 12.9.2007].
- Stepanov, D.P.(2007): Savickij i jeho naučnoje nasledije. http://www.e-journal.rulp_euro.st4-23.html [prístupné na webe 12. 10. 2007].

- Šiškin, I. S.(2007): Russkij vopros i jevrazijstvo. http://www.e-journal.ru/p_euro_st4-22.html [prístupné na webe 12.9.2007].
- Šubin, I. S.(2007): Lekcii po geopolitike. <http://lib.centrum.pomorsu.ru/contentfull/politLib/Shubin-Geopolitika/index.htm> [prístupné na webe 2. 4.2007].
- Thomová, Z. (1994): Eurasianismus – nová ruká zahraniční politika. Střední Evropa, 1994, 44-45, 115-123.
- Tichonravov, Ju. N.(2007): Načala geopolitiki. Chrestomatija. <http://www.rusnet.ru/biblio/archive/geopolitika> [prístupné na webe 15.10. 2007].
- Torbakov, I. (1993): „Statici“ a ideológia ruského imperiálneho nacionalizmu. Medzinárodné otázky, 1, 1-2, 102-114.
- Vasilenko, I. A. (2001): Vlast' prostranstva i ideja messianizma. Vlast', 2001, 2, 46-47.
- Voráček, E.(2004): Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace. Praha.
- Vychodec, R. S.(2007): Geopolitičeskaja nauka v Rossii: istorija i sovremennost'. <http://www.ibci.ru/AGP/conferencia/statya30.htm> [prístupné na webe 22. 9. 2007].
- <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/savick.html>

Eurázijstvo ako geopolitická koncepcia.

Robert Ištók

Résumé

Viaceré úvahy ruských autorov, venovaných problematike Ruska vychádzajú z tézy, že Rusko je osobitný civilizačný útvar, samostatný svet či špecifická kultúrna, historická a geografická realita. Z týchto premís vychádza aj široký a interdisciplinárny myšlienkový smer, analyzovaný v predloženej štúdii, ktorý je označovaný ako eurázijstvo. Významné postavenie v jeho rámci má geopolitický prístup, pretože jeho tézy vychádzajú zo špecifickej polohy Ruska na eurázijskom kontinente. Eurázijská škola, ktorá obsahovala široký myšlienkový kontext, má relatívne významné postavenie v súčasnom geopolitickom myslení v Rusku. Tieto trendy vyústili do renesancie eurázijstva v podobe novoeurázijскеj školy (neoeurázijstva).

Eurázijstvo je považované za smer myslenia, ktorý o. i. položil základy ruskej geopolitiky ako samostatnej vedy v podmienkach ruskej emigrácie a presadil „ruský variant“ geopolitického myslenia. Eurázijská geopolitika teda reagovala na potrebu nového prístupu k analýze ruskej otázky v období, keď v Európe bol tento smer myslenia už pomerne dlho známym. Emigrácia v Európe spôsobila, že eurázijci pomerne dobre poznali geopolitické teórie, rozvíjané na Západe.

Podľa E. Voráčka eurázijstvo vzniklo „ako quasi politické a intelektuálne hnutie, späté s politickou filozofiou, ktorá položila rad nových otázok a snažila sa ich špecifickým spôsobom zodpovedať, odôvodniť a vytvoriť zodpovedajúci model spoločnosti“. Predstavitelia eurázijského hnutia inklinovali k širokému diapazónu vedných oblastí – k filozofii, lingvistike, geografii, ekonómii, histórii, politológii a teológii, boli uznávanými literátmi a publicistami. Preto malo eurázijstvo interdisciplinárny charakter a v tomto kontexte sa líšilo od väčšiny ideológií, ktoré vznikli v medzivojnovej Európe. V podmienkach ruskej medzivojnovej emigrácie prešlo hnutie búrlivým vývojom. Vyplývalo

to aj zo skutočnosti, že nebolo ideovo monolitné, ale vnútorne značne diferencované a medzi jeho poprednými predstaviteľmi boli značné názorové rozdiely.

Eurázijstvo sa už po niekoľkých rokoch svojho trvania stalo rozvetvenou organizáciou, ktorá mala pobočky vo viacerých európskych metropolách. Najdynamickejším a najplodnejším obdobím eurázijstva bola polovica 20. rokov minulého storočia, keď sa ku hnutiu pripojil pomerne veľký počet ruských emigrantov a vyvrcholila aj publikačná činnosť jednotlivých centier. Koncom 30. rokov minulého storočia začal v eurázijstve ideový rozklad, keď zaniklo ako organizované hnutie.

A. A. Gricanov píše o eurázijstve ako o ideokratickom geopolitickom a sociálno-politickom učení, morfológickom komplexe ideí a zároveň intelektuálnom hnutí. Z hľadiska zamerania našej štúdie je potrebné zdôrazniť, že eurázijstvo je považované za jeden zo smerov geopolitického myslenia. Geopolitika v eurázijstve mala okrem aplikácie priestorového prístupu k vysvetleniu jeho politických, kultúrnych a sociálnych aspektov zohrávať aj čisto pragmatickú úlohu v podobe vytvorenia syntetického obrazu Ruska a napomôcť spojiť rôzne, podľa eurázijcov iba zdanlivo odlišné javy.

Eurázijstvo predstavovalo teda skutočne špecifický prúd nielen v ruskom emigrantskom prostredí, ale zároveň aj vo svetovom myslení vo vzťahu k Rusku. Z uvedených atribútov je pomerne náročné v stručnosti vysvetliť jeho podstatu. Pokúsil sa o to E. Voráček, podľa ktorého možno hlavné znaky teoretických pozícií eurázijstva zhrnúť do štyroch bodov: (1) pozitívne hodnotenie ruskej revolúcie v roku 1917, (2) odmietnutie európskej kultúry a európskeho kresťanstva, (3) z geopolitickej stránky dôraz na geografickú, historickú a kultúrnu jednotu Eurázie a (4) ako jej dôsledok ruský izolacionalizmus.

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov eurázijstva patril P. N. Savickij. V literatúre je charakterizovaný ako významný vedec, dejateľ ruskej porevolučnej emigrácie, ideológ a jeden z vodcov eurázijského hnutia. Rozpracoval nielen geopolitickú a geografickú koncepciu eurázijstva, ale aj jeho historické, ekonomické a filozofické aspekty. Bol jedným z určujúcich organizátorov eurázijského hnutia, centrálnou osobnosťou jeho pražského strediska a iniciátorom vydávania eurázijsky zameraných publikácií. Jeho vedecké dielo je mnohostranné a rozsiahle. Publikoval viacero kníh a množstvo článkov, zameraných najmä na problematiku geografie Ruska, na jeho históriu a hospodárstvo. Podieľal sa na vydávaní množstva publikácií, venovaných eurázijskej problematike. Všetky jeho diela vychádzali z premisy, že Rusko je osobitná syntéza svetovej kultúry a svetovej histórie, sformovaná vo vymedzenom časovo-priestorovom kontinuu.

Celistvý pohľad na problematiku Ruska v hraniciach v hraniciach bývalého impéria, resp. Sovietskeho zväzu podáva práca P. N. Savického *Šestina sveta*, ktorá bola publikovaná v medzivojnovom období v Prahe. V tejto knihe podáva komplexný geografický, historický a najmä geopolitický pohľad na problematiku ruskej (resp. eurázijskej) reality. Kniha má tri časti (geopolitickú, geografickú a historickú), ktoré sa kontinuálne prekrývajú. Analýza tejto Savického práce, ktorá je súčasťou štúdie, umožňuje potvrdiť základné tézy eurázijstva.

Ideály eurázijstva sú v súčasnom Rusku opäť živé a vyústili do vzniku neoeurázijského smeru geopolitického myslenia. Neoeurázijstvo preniklo do mnohých centier ruskej inteligencie, kde sa diskutovalo o budúcnosti ruského štátu. Jeho heslá o obrode mocenskej úlohy Ruska v jeho bývalom priestorovom rozsahu sa stali čoskoro populárnymi a spôsobili skonsolidovanie viacerých skupín a ich prívržencov. Rozvinulo každú zo základných eurázijských téz v súlade s aktuálnymi potrebami obnovy ruského sebavedomia a výlučnosti. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť najmä dielo L. N. Gumiljova a A. G. Dugina. Nemožno však povedať, že neoeurázijstvo sa stalo nosnou myšlienkou ruskej štátnej doktríny a nie je ani výraznejšie prijímané ruským štátotvorným národom ako ideológia, ktorá formuluje a chráni jeho záujmy.

Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov